- Title – श्रीमद् भागवतपुराण (भावार्थटीका
- Accession No – Title –
- Accession No – /
- Folio No/ Pages – 29 | 58
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – मायात: नयः प्रोक्त: सप्तमेयत्र गीयते
- End – सर्वहिरण्मयं शोभमासीत् ।
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - पुराण
- Revisor -
- Author -
- Remarks- अपूर्ण है।

श्री॰
भाग॰
टी॰
२

मांधातुः रन्वयः प्रोक्तः सप्तमे यत्र गीर्यते पुरुकुत्सस्य चाख्यानं हरिश्चंद्रस्य चोत्तमं १ पुत्रप्रवरः पु
त्रश्रेष्ठः स पितामहेन युवनाश्वेन प्रवृतः पुत्रत्वेन स्वीकृतः अतएव तस्य मांधातृप्रवरत्वं तत्सुतः १
एते युवनाश्वांबरीषहारीता मांधातृगोत्रस्य प्रवराः प्रवरान्तरविशेषप्रवर्तकाः यद्वा यौवनाश्व
विशेषणं पितामहेन मांधात्रा सह ऋषिवर्यत्वेन प्रवृतः मांधाता प्रवरो येषां ते इमे अंबरीषयौ
वनाश्वहारीताः तथाहाश्वलायनः हारितकुत्सपिंगदर्भभैमगवानामांगिरसांबरीषयौ

मूलं॰ मांधातुः पुत्रप्रवरो योंबरीषः प्रकीर्तितः पितामहेन प्रवृतो युवनाश्वेन तत्सु
तः १ हारीतस्तस्य पुत्रोभून्मांधातृप्रवरा इमे नर्मदा भ्रातृभिर्दत्ता पुरुकुत्साय योरगैः २
तया रसातलं नीतो भुजगेंद्रप्रयुक्तया गंधर्वानवधीत्तत्र वध्यान्वै विष्णुशक्तिधृक्
३ नागाल्लब्धवरः सर्पादभयं स्मरतामिदं त्रसद्दस्युः पौरुकुत्सो योनरण्यस्य देहकृत
हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मात्प्रारुणोथ त्रिबंधनः तस्य सत्यव्रतः पुत्रस्त्रिशंकुरिति विश्रुतः ५

वनाश्वेनेति मांधातारं केचिद्वदंति २ अंबरीषो गिरसो मांधातुर्वरीषयौवनाश्वेति पुरुकुत्सस्य
कथयिष्यन्नादौ तावत्तस्य प्रभावं विवाहं चाह उरगैर्भ्रातृभिर्दत्ता या नर्मदा २ तया च वध्या
नवध्यार्हान् ३ स च पुरुकुत्सो नागाल्लब्धवरोभूत् वरमाह इदं नर्मदाया रसातलनयना
दिकं स्मरतां सर्पादभयमिति देहकृत् पिता त्रसद्दस्योः हतोऽनरण्यस्य इति ४ अथ श्लोकत्र
यं त्रिबंधनः त्रिबंधनो यस्य सो त्रिशंकुः तं केचित् हरिश्चंद्रो पितृशापादि तो चंडालत्वं प्राप्तवंत

नवा ऋषीकितीयोगाश्रितपतनोपितक्रमतः

संगात्सौभरिर्व्रतस्य योऽहं तस्य ब्रह्मस्तनयः ५० मिथुनव्रतिनां दांपत्यधर्मवतां वनयदि संगपतन
दिनव्रतिषु ईश्वरार्थधर्मपरेष्वेव कार्य इति शेषः ५१ संगजातं दोषं प्रपंचयति एक इति पंचाशता
भार्याभिः संबंधात्पंचाशत् आसं अभवं भूवमित्यर्थः ततश्च तैः पंचसहस्रसर्गः आसं एकं ता

अहो इमं पश्यत मे विनाशं तपस्विनः सच्चरितव्रतस्य अंतर्जले वारिचरप्रसंगात्प्रच्यावि
तं ब्रह्म चिरं धृतं यत् ५० संगं त्यजेत मिथुनव्रतिनां मुमुक्षुः सर्वात्मना न विसृजेद्बहिरिं
द्रियाणि एकश्चरन्रहसि चित्तमनंत ईशे युंजीत तद्व्रतिषु साधुषु चेत्प्रसंगः ५१ एकस्त
पस्व्यहमथांभसि मत्स्यसंगात्पंचाशदासमुत पंचसहस्रसर्गः नांतं व्रजाम्युभयकृत्यम
नोरथानां मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः ५२ एवं वसन्गृहे कालं विरक्तो न्यास
मास्थितः वनं जगामानुययुस्तत्पत्न्यः पतिदेवताः ५३ तत्र तप्त्वा तपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणम्
आत्मवान् सहैवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ५४ ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याध्या
त्मिकीं गतिं अन्वीयुस्तत्प्रभावेण अग्निं शांतमिवार्चिषः ५५ इति श्रीभागवते नवमे ष
ष्ठोऽध्यायः ६ ॥

सपुत्रशतरूपेणोत्पत्तेः उभयकृत्यानि ऐहिकपारत्रिकाणि कर्माणि त
द्विषयाणां मनोरथानां अर्थभावः अर्थबुद्धिमान् ५२ आत्मनोऽग्निसंगमात्प्राग् एव तानप्यस्य धर्मरत्यर्थः
५३ ५४ आध्यात्मिकीं गतिं ब्रह्मणि लयं ५५ इति श्रीभावार्थे नवमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ६ ॥

१९ प्रलंभितो वंचितः हे असति असंमतं अनभीष्टं २० हे सती कुलप्रसूते ते मतिरन्यथा तद्विपा
र्य्ययेणावगताश्चवसंता अथ च वसितेति वा तदेवाह कुलदूषणमिदमित्यादि २१ २४ सप्य

यजमानोप्यशर्यातिश्च्यवनस्याश्रमंगतः ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसं १८
राजादुहितरंप्राहकृतपादाभिवंदनं आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतमनाइव १९ चि
कीर्षितंतेकिमिदंपतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः यत्त्वंजराग्रस्तमसत्य
संमतंविहायजारंभजसेमुमध्वगं २० कथंमतिस्तेवगतान्यथासतांकुलप्रसूतेकु
लदूषणंत्विदं बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभर्तुश्चनयस्यधस्तमः एवंब्रुवा
णंपितरंस्मयमानाशुचिस्मिता उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः २२ शशंसा
पित्रेतत्सर्वंवयोरूपाभिलंभनं विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे २३ सोमे
नयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत् असोमपोरप्यश्विनोःच्यवनःस्वेनतेजसा हं
तुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरमर्षितः सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः २५ अ
न्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्विनोः भिषजावितियत्पूर्वंसोमाहुत्याबहिःकृतौ २६
उत्तानबर्हिरानर्तोभूरिषेणइतित्रयः शर्यातेरभवन्पुत्राआनर्ताद्रेवतोभवत् २७ सो
न्तःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशस्थलीं आस्थितोभुंक्तविषयानानर्तादीनरिंदम २८

स्तत्त्वाणमेवमस्त्वर्यस्यसंबंधः २१ २९ विषयान्देशान् अभुंक्त अपालयत् २८ ॥

असोमयोः सोमपानरहितयोरपिवांयुवयोः सोमस्यग्रहं सोमपूर्णपात्रंग्रहीष्येदास्यामीति
युवांसोमेनयक्ष्यइत्यर्थः ऐंद्रवायवंग्रहाणांतेषामादिभूतत्वादिदेवतासंबंधानुपपत्तेर्ग्रहा
तीयोगपर्यवसायित्वात् १२ बाढमित्यभिनंद्यभवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः १३ ह्रदंप्रवे

ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामप्यसोमयोः क्रियतांमेवयोरूपंप्रमदानांयदीप्सितं १२ बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनंद्यभिषक्तमौ निमज्जतांभवानस्मिन्ह्रदेसिद्धविनिर्मिते १३ इत्युक्तोजरयाग्रस्तदेहोधमनिसंततः ह्रदंप्रवेशितोऽश्विभ्यांवलिपलितविप्रियः १४ पुरुषास्त्रयउत्तस्थुरपीच्यावलिताप्रियाः पद्मस्रजःकुंडलिनस्तुल्यरूपाःसुवाससः १५ तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः अजानतीपतिंसाध्वीअश्विनौशरणंययौ १६
दर्शयित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ ऋषिमाम
न्त्र्ययतुर्विमानेनत्रिविष्टपम् १७

षितः तावपितमितिह्रदंगृहीत्वाप्रविष्टावित्यर्थः अश्विनौशरणंययौ युवांदृष्ट्वास्थिता
मन्यातिदर्शयतमितिप्रार्थयामासेत्यर्थः १६

उपयुक्तकारणा[illegible] कवेः पविंशोनामभवद्धिमात्स कविरितिवंधुभिः सहराज्यंविसृज्य १९ १९

श्री.
भाग.
नटी.
५

ब्रह्मभूयमवाप्त[illegible]स्यवंशः पुत्रः सुमतिः ततोभूतज्योतिः ततोवसुः २० ओघवतः प्रतीकस्तस्यो
घवती[illegible] २१ तदेवत्रिभिःश्लोकैः करूषधृष्टनृगामात्रयाणांवंशाउक्ताः नरिष्यंतस्य।

पृषध्रतोवनंगताद्दृष्ट्वाद्दावाग्निमुत्थितं तेनोपयुक्तकरणोब्रह्मप्रापपरंमुनिः १५ कविः
कनीयान्विषयेषुनिस्पृहोविसृज्यराज्यंसहबंधुभिर्वनं निवेश्यचित्तेपुरुषंस्वरोचिषंविवे
शकैशोरवयाःपरंगतः १६ करूषान्मानवादासन्कारूषाःक्षत्रियाजतयः उत्तरापथगोप्तारो
ब्रह्मण्याधर्मवत्सलाः १७ धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रंब्रह्मभूयंगतंक्षितौ नृगस्यवंशःसुमतिर्भूत
ज्योतिस्ततोवसुः १८ वसोःप्रतीकस्तत्पुत्रःओघवानोघवत्पिता कन्याचोघवतीनामसुद
र्शनउवाहतां १९ चित्रसेनोनरिष्यंतादृक्षस्तस्यसुतोभवत् तस्यमीढ्वांस्ततःकूर्चइंद्रसेन
स्ततस्ततः २० वीतिहोत्रस्त्विंद्रसेनात्तस्यसत्यश्रवाअभूत् उरुश्रवाःसुतस्तस्यदेवदत्त
स्ततोऽभवत् २ ततोग्निवेश्योभगवानग्निःस्वयमभूत्सुतः कानीनइतिविख्यातोजा
तूकर्ण्योमहानृषिः २१ ततोब्रह्मकुलंजातमाग्निवेश्यायनंनृप नरिष्यंतान्वयःप्रो
क्तोदिष्टवंशमतःशृणु २२॥

वंशमाह चित्रसेनइतिसार्द्धैस्त्रिभिः ततइत्यादेर्यत्राधिकंस्यात्तत्राकंनयोंतइत्यादिपदंव्या
ख्येयंयत्रतन्यूनंतत्रपूर्वस्यवाक्यशेषत्वादितिव्याख्येयं २२॥

५

नः प्राह्मनेन ग्रंथेन त्वं कृपाणी खतत्स्निष्ठतो जागरणं वीरासनं देवव्रतं यस्य सः यत्नः अवहितः सन् गाः पालयामास ३ शार्द्दूलो व्याघ्रः ४ शालीना उडुगणा यस्मिन् तस्मिन् समये बभ्रो कपिलायाः गोः ६।

पृषध्रस्तु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणा कृतः पालयामास गा यत्तो रात्र्यां वीरासनव्रतः ३ एकदा प्राविशद्गोष्ठं शार्द्दूलो निशि वर्षति शयाना गाव उत्थाय भीतास्ता बभ्रमुर्व्रजे ४ एकां जग्राह बलवान् सा चुक्रोश भयातुरा तस्यास्तत्क्रंदितं श्रुत्वा पृषध्रो ऽनुससार ह ५ खड्गमादाय तरसा प्रलीनोडुगणे निशि अजानन्नछिनद्बभ्रोः शिरः शार्द्दूलशंकया ६ व्याघ्रोपि वृक्णश्रवणो निस्त्रिंशाग्राहतस्ततः निश्चक्राम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन् ७ मन्यमानो हतं व्याघ्रं पृषध्रः परवीरहा अद्राक्षीत्स्वहतां बभ्रुं व्युष्टायां निशि दुःखितः ८ तं शशाप कुलाचार्यः कृतागसमकामतः न क्षत्रबंधुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽमुना ९ एवं शप्तस्तु गुरुणा प्रत्यगृह्णात्कृतांजलिः अधारयद्व्रतं वीर ऊर्ध्वरेता मुनिप्रियं १० वासुदेवे भगवति सर्वात्मनि परेमले एकांतित्वं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहृत्समः ११ विमुक्तसंगः शांतात्मा संयताक्षोऽपरिग्रहः यदृच्छयोपपन्नेन कल्पयन्वृत्तिमात्मनः १२ आत्मन्यात्मानमाधाय ज्ञानतृप्तः समाहितः विचचार महीमेतां जडांधबधिराकृतिः १३ ॥

गोकामतो न ज[illegible]पयितुं वृक्णश्रवणः छिन्नकर्णः ७ व्युष्टायां प्रभातायां ८ क्षत्रबंधुरपि त्वं न भविता [illegible] इत्येति ९ १० ११ १२ १३

6

श्री० भाग० नटी० ८

वत्वर्थमनुपुत्रस्य नभगस्य कथोच्यते नतु नोऽस्यांबरीषस्य प्रकृतत्वात्प्रीतहतायतः १ नभगस्य
वंशमाह नभगस्यापत्यं नाभगः नाभागादंबरीषो महाभागवतोऽभूदिति वक्तुं नतद्देतत्वेनवं
शप्रवर्तकस्य नभगस्य निष्कपटं चरितं तेन च श्रीरुद्रप्रसादमाह यंततमित्यादिना ब्रह्म
चारिणं बहुकालं गुरुकुले वसंतं नैष्ठिकोऽभाविति मत्वा विभागसमये तस्मै भागमप्रका
श्यैव भ्रातरः सर्वे दायं विभज्य गृहीत्वा पश्चाद्गुरुकुलादागतं तं भागार्थिनं कविं विद्वांसं य
विष्ठं प्रति ते तातं पितरं दायं व्यभजन्नित्यर्थः २ एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां दर्शयति तत्र नाभागः

शुक० नाभागो नभगापत्यं यं ततं भ्रातरः कविं। यविष्ठं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमाग
तं १ भ्रातरोऽभाक्त किं मह्यं भजाम पितरं तव त्वां ममार्यास्तताभांक्षुर्मा पुत्रक तदादृथाः
२

एकदा हे भ्रातरः मह्यं किमभक्तं व्यभजन् कं भागं मह्यं पूर्वं प्रकल्पितवंतः भ्रातर आहुः त
दा विस्मृतमस्माभिरिदानीं तु तव पितरं गृहाणेत्यर्थः स च पितरमागत्याह ततहे तात न
आर्याः श्रेष्ठा मम त्वामभांक्षुः भागं चक्रुः मदीयो भागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हे तात कि
मिदं ममाभांक्षुः भजाम पितरं तवेत्युक्तवंत आर्या त्वां मह्यं किमर्थं ददुरित्यर्थः पि
ताह हे पुत्रक ततस्तेषु कर्म मा आदृथाः प्रतारणमात्रैतैः कृतं तस्मिन्नाद
रं मा कार्षीः न त्वहं दायरूपभोगसाधनमित्यर्थः २

८

ककुद्मी ज्येष्ठो यस्मिं स्तत् विभुं ब्रह्माणं २९ न लब्धक्षणः वसरो येन ३० आद्यं ब्रह्माणं ३१ ते
त्वया हृदये कृताः सर्वे कालेन निरुद्धाः संहृताः ३२ त्रिनव सप्तविंशति चतुर्युगानि तैः विक

तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुद्मी ज्येष्ठमुत्तमं रेवतो रेवतीं कन्यां स्वामादाय विभुं गतः २९ क
न्यावरं परिप्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतं आवर्तमाने गांधर्वे स्थितोऽलब्धक्षणः क्षणं ३० त
दन्त आद्यमानम्य स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् तच्छ्रुत्वा भगवान् ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ३१ अ
हो राजन् निरुद्धास्ते कालेन हृदये कृताः तत्पुत्रपौत्रनप्तृणां गोत्राणि च न शृण्महे ३२
कालोऽभियातस्त्रिणव चतुर्युगविकल्पितः तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलदेवो
महाबलः ३३ कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भोः भुवो भारावताराय भगवान् भू
तभावनः ३४ अवतीर्णो निजांशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजं नृपः स्व
पुरमागतः ३५ त्यक्तं पुण्यजनत्रासाद् भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः सुतां दत्वानवद्यांगीं बला
य बलशालिने ३६ बदर्याख्यं गतो राजा तप्तुं नारायणाश्रमं ३७ इति श्रीभाग
वते नवमस्कंधे तृतीयोध्यायः ३ ॥

ल्पितो विभक्तः यो देवस्यांशोऽस्ति ३४ तस्मै नररत्नाय देहि देवा ह भुवश्चेति ३५।३६ पुण्यजन
त्रासात् यक्षभयात् पूर्वमेव पुरं त्यक्तं भ्रातृभिः त्यक्तं ३७ इति श्रीभावार्थे नवमस्कंधे तृतीयोध्या

श्री.
भाग.
नवी.
९

इष्टस्य मनोर्वाक्यं यत्तवास्तुगतमित्यस्य उच्छिष्टमुच्चरितं किंचिदिति द्वाभ्यां ब्रुवे अथैष नाभागो वै रु-
द्र इति श्रुतस्य किं कर्मदेवईश्वरः सर्वमर्हतीति किं पुनर्यज्ञावशिष्टमित्यर्थः ८ ॥ श्रीरुद्र आह
यत्त इति इदमाख्यानं श्रुतिप्रसिद्धं तथा हि बह्वृचब्राह्मणे नाभानेदिष्ठं वै मानवं ब्रह्मचर्यं वा-
सन्तं भ्रातरो निरभजन्नमो ब्रवीदित्यादि ९ ॥ अस्याख्यानस्य स्मरणे फलमाह य एतदिति ।

यत्ते वास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचित् चक्रुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमर्हति ८
नाभागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुकं इत्याह मे पिता ब्रह्मन् शिरसा त्वां प्रसादये ९
यत्ते पितावदद्धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ददामि ते मन्त्रदृशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनं १० गृहा-
ण द्रविणं दत्तं मत्सत्रपरिशोषितं इत्युक्त्वान्तर्हितो रुद्रो भगवान् धर्मवत्सलः ११ य एत-
त्संस्मरेत्प्रातः सायं वा सुसमाहितः कविर्भवति मन्त्रज्ञो गतिं चैव तथात्मनः १२ नाभा-
गादम्बरीषोऽभून्महाभागवतः कृती नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपि यं न प्रतिहतः क्वचित् १३
राजोवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः न प्राभूद्यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डो दुर-
त्ययः १४

आत्मनो गतिं च प्राप्नोतीति शेषः १२ क्वचिदपि न प्रतिहतो ब्रह्मशापोऽपि ब्राह्म-
णनिमित्तः कृत्यानलोऽपि यं नास्पृशत् अतो सो महाभागवतः अत एव कृती पुण्यवान् १३
तस्य श्रोतुमिच्छामि चरितमिति शेषः ब्रह्मदण्डः कृत्यानलः न प्राभूत न समर्थो बभूव १४

९

तस्यापि तैर्भागत्वेन दत्तो ऽहं तव जीवनोपायं उपदेक्ष्यामीत्याह इमइति सूक्ताभ्यां द्वाभ्यां ऋमित
वः षडहो भवति षष्ठः षडहो भवतीति विदिते षुषडहेष्वावर्तमानेषु षष्ठे षष्ठमहः कर्मीयेम
प्राप्य कर्माणि तदनुष्ठाने स्वमेधसोपि ते सूक्तविशेषाज्ञानेन मुह्यंतिक वेदे विद्वन्तान्महात्म
नोपितं मान्यरोहमिति वयेयसेनुदक्षिणायेतिच तं वैश्वदेवे हि सूक्ते संशयपायनतः क
र्माणि समाप्ते सति ते स्वर्यन्तः स्वर्गं गच्छंतः २४ स्वसत्र परिशेषितमवशिष्टमात्मनो धनं त

इमेअंगिरसः सत्रमासतेयत्स्वमेधसः षष्ठंषष्ठमुपेत्याहः कवेमुह्यंतिकर्मणि ३ तान्सं
शंसयसूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ते स्वर्यन्तो धनं सत्रेपरिशेषितमात्मनः ४ तत्संस्प
थस्ततो गच्छत्यास्तक्षत्रवान्यथा तस्मैदत्त्वाययुः स्वर्गं ते सत्रपरिशेषितं ५ तंकश्चि
त्स्वीकरिष्यन्तं पुरुषः कृष्णदर्शनः उवाचोत्तरतोभ्येत्य ममेदं वास्तुकं वसु ६ ममेदमृ
षिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानवः स्यान्नौ ते पितरि प्रश्नः पृष्टवान् पितरं तथा ७

तत्त्वभ्यं दास्यन्ति स्वयं न सांनाना गच्छेतितयेत्यादि शुकवाक्यं यथावत्कृतवान् तत्रपरि
शेषितं मत्रावशिष्टं धनं ५ पुरुषः श्रीरुद्रः कृष्णदर्शने शरीरं यस्य सः वास्तुकं यज्ञभू
मिगतं धनं समेतस्वाच ६ तर्हि स्मतदेवममेदमिति मानवो नाभाग उवाच पुनस्सरुद्र उवाच नौ
आवयोः स्मिन्नादे ते पितरि प्रश्नः स्यादितिष्टष्टवानिति शुकोक्तिः ७

श्री.
भाग.
नटी.
९

कामंस्तुकंदनादिसेवादास्येनिमित्तेतत्रैश्वादस्वीकारानत्तकाम्यया विषयेच्छया कथंचकारउ
त्तमश्लोकजनाश्रयारतिर्यथाभवेत्तथाश्रनेननत्द्भक्तेषु चपरंभावंप्राप्तरसेनतत्स्फुटीकृतं २० स
र्वात्मेतिभावोभावनायस्मिन्नुत्तमात्मनः स्वस्यकर्मणांकलापंसमूहंभगवतिविदधत्समर्प
यन्तत्निष्ठैर्भगवन्नैर्विप्रैरभिहितः शिक्षितः सन्महीमशशासपालयामास अनेनाधिकृतधर्मो
ऽपियथावद्दर्शितः २१ किंचयत्राधिष्ठातारमीश्वरमश्वमेधैरीजेआराधयामासमहाविभूत्याउ

पादौहरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरोहृषीकेशपदाभिवंदने कामंचदास्येनतुकामका
म्यया यथोत्तमश्लोकजनाश्रयारतिः २० एवंसदाकर्मकलापमात्मनः परेऽधियज्ञेभ
गवत्यधोक्षजे सर्वात्मभावंविदधन्महीमिमांतन्निष्ठविप्राभिहितःशशासह २१ ईजेऽश्वमे
धैरधियज्ञमीश्वरंमहाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्य
भिस्रोतमसौसरस्वतीं २२ यस्यक्रतुषुगीर्वाणैः सदस्याऋत्विजोजनाः तुल्यरूपाश्चानि
मिषाव्यदृश्यंतसुवाससः स्वर्गोनप्रार्थितोयस्यमनुजैरमरप्रियः शृण्वद्भिरुपगाय।

पचितांगानिदक्षिणानियेषुतैः वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैर्विस्तृतैः धन्वनिनिर्जलदेशे निरुदकेसर
स्वतीमभिस्रोततस्याःप्रतिलोममित्यर्थः २२ किंचयस्ययस्यक्रतुषुसदस्यादयोगीर्वाणैः
सहरूपवर्णादिभिस्तुल्यरूपाव्यदृश्यन्त सादृश्यमितिवक्तुमेनानयः नचदेवानामनिमेषाभावा
त्केवलंतद्भेदःयतः अनिमिषाश्चव्यदृश्यन्तनिमिषंतीतितथाआश्चर्यंगणान्हकेषनतेषां।

श्रियंसंपदंविभवमैश्वर्यंमतुलंनिरुपमं १५ पुंसामतिदुर्लभमपितत्सर्वंस्वप्नवत्संस्तुतंनिरूपि
तमनुपादेयंमेनेतत्रहेतुः विभवस्यनिर्वाणंनाशंविद्वान्यत्येनविभवेनतन्नाशेनवापुमान्त
मोविशतिमोहेनिमज्जति १६ नन्वेवंज्ञानिनोपिविभवेविषिणोदृश्यंतेतत्राह वासुदेवइतिभावं
भक्तिंप्राप्तः येनभावेनइदंविश्वंलोष्टवदितितुच्छंस्मृतं १७ भक्तिमेवसर्वेंद्रियाणांभगवत्पर

शुकउवाच अम्बरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतीमहीं अव्ययांचश्रियंलब्ध्वाविभवंचातुलं
भुवि १५ मेनेतिदुर्लभंपुंसांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतं विद्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पु
मान् १६ वासुदेवेभगवतितद्भक्तेषुचसाधुषु प्राप्तोभावंपरंविश्वंयेनेदंलोष्टवत्स्मृतं १७
सवैमनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसिवैकुंठगुणानुवर्णने करौहरेर्मंदरमार्जनादिषु
श्रुतिंचकाराच्युतसत्कथोदये १८ मुकुंदलिंगालयदर्शनेदृशौतद्भृत्यगात्रस्पर्शे।
गसंगमं घ्राणंचतत्पादसरोजसौरभेश्रीमत्तुलस्यारसनांतदर्पिते १९

त्कथनेनप्रपंचयति सवाइतित्रिभिः श्रुतिः श्रोत्रंअच्युतस्यसत्कथानामुदयेश्रवणेचकारे
त्यस्यसर्वत्रान्वयः १८ मुकुंदस्यलिंगानामालयानिस्थानानितेषांदर्शने दृशौनेत्रे श्रीमत्या
स्तुलस्यातत्पादसरोजेनयत्सौरभंतुलिनंतदर्पितेतस्मैनिवेदितेनान्नादौ १९

महाभिषेकविधिना पंचामृतस्नपनेन अम्बराकल्पैरलंकारैः ३१ अर्चयन्नस्यगगमाभावश्चार्थः
ब्राह्मणांश्च पूजयामासेति सिद्धार्थान् आप्तकामान् पूजितानपेक्षानपि ३२ रूप्यांघ्रीणां रूप्यखुराणां
पयःशीलादिसम्पदोपेतानां तासां न्यर्बुदानि षट् षष्टिकोटीः ३३ ३४ तर्हि तदा दुर्वासा अतिथिः

महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसंपदा अभिषिच्याम्बराकल्पैर्गन्धमाल्यार्हणादिभिः ३१
तद्गतान्तरभावेन पूजयामास केशवं ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः ३२
गवां रुक्मविषाणीनां रूप्यांघ्रीणां सुवाससां पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदां ३३
प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट् भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाद्वन्नं गुणवत्तमं ३४
लब्धकामैरनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद् दुर्वासा भगवानभूत्
तमानर्चातिथिं भूयः प्रत्युत्थानासनार्हणैः ययाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ३६
प्रतिनन्द्य स तां याच्ञां कर्तुमावश्यकं गतः निममज्ज बृहद्ध्यायन् कालिन्दीसलिले शुभे ३७
मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति चिंतयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्धर्मसंकटे ३८
ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत् ३९

साक्षादागतोऽभूत् ३५ आनर्च अर्चितवान् अभ्यवहाराय भोजनाय ३६ आवश्यकं नैयमि।
कं माध्याह्निकं कर्म कर्तुं बृहद्ब्रह्म ३७ ३८ धर्मसंकटमेवाह यत् यत्र ब्राह्मणातिक्रमे दोषः
अधर्मः द्वादश्यामपारणेऽपि दोषः व्रतवैगुण्यं यत्कृत्वा यस्मिन् कृते ३९ ॥

आसीत्स्वर्गप्रार्थनशंकापियत् यस्मात्त्वजंदेहं दिपश्यत स्ततःकामा विषया न समर्द्धयंति नर्द्ध
यंति कथंभूताः स्वाराज्येन स्वरूपस्वत्वेन परिभाविता अतिशयिताः अतएव सिद्धानामपि दुर्लभाः
यानिति पाठे यान् मनुजान्स्वाराज्येन अपि द्वितीयांत पाठे मनुजानां विशेषणं यमिति पाठे यमनु
दीर्घपश्यतामिति पाठे सिद्धानां विशेषणं एवं भगवदाराधनपरस्य कामा अप्युपेक्षिता नेव चित्रमित्यु

न समर्द्धयंति यान्कामाः स्वाराज्यपरिभाविता दुर्लभा अपि सिद्धानां मुकुंदं हृदि पश्यतः २४
स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः स्वधर्मेण हरिं प्रीणन्सर्वान्कामाञ्छनैर्जहौ २५ गृहेषु दा
रेषु सुतेषु बंधुषु द्विपोत्तमस्यंदनवाजिवस्तुषु अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशे
ष्वकरोदसन्मतिं २६ तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहं एकांतभक्तिभावेन प्री
तो भृत्याभिरक्षणं २७ आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया युक्तः सांवत्सरं वीरो
द्वादशीव्रतं व्रतांते कार्त्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः स्नातः कदाचित्कालिंद्यां हरिं म
धुवनेर्च्चयत् २९ ॥

एसंदरति स इत्थमितिद्वाभ्यां २५ २६ ननु नैवं भूतो सौ कथं
प्रतिपत्तानजयत्तत्राह तस्मा इति २७ तदेवं तस्य वैराग्यादिकं हरिभक्तिश्चोक्ता ब्रह्मदंडो यत्र ना
प्रभाभूदिति यदुक्तं तदेव द्वादशीव्रतनिष्ठां कथयंस्तत्राह आरिराधयिषुरित्यादि यावदध्यायस
माप्ति अनहयसंवत्सरे २८ २९ ॥

॥ अरणमेषमाणाः शरणमीडन् अनितेनेनमः हरेश्वकात ५२ एतत्सर्वयस्य भ्रूभंगमात्रे
णातिरोभविष्यति कल्पकोशयावसानेतदपिकल्पहिपरार्द्धसंज्ञेकाले ॥ अतोवयंसर्वेयस्य
नियममाज्ञाप्रपन्नास्सन्तोलोकहितंयथाभवेत्तथैवतेनियमंमूर्ध्न्यर्पितंवहामः अतस्तस्मैनमो
हिरण्यगर्भवतित्वंनसमर्थोः इतिनिशेषः ५४ यत्नदेनित्यसंवेयात् श्रीरुद्रोपिप्रमाणवदेवय

दिशोनभः क्ष्मांविवरान्समुद्रान् लोकान्सपालांस्त्रिदिवंगतस्सः यतोयतोधावतितत्र
तत्रसुदर्शनंदुःप्रसहंददर्श ५३ अलब्धनाथासयदाकृतश्चित्त्रस्तचित्तोऽरणमेष
माणः देवंविरिंचंसमगाद्विधातस्त्राह्यात्मयोनेजिततेजसोमां ब्रह्मा० स्थानंमदीयं
सहविश्वमेतत्क्रीडावसानेद्विपरार्द्धसंज्ञे भ्रूभंगमात्रेणहिसन्दिधक्षोःकालात्मनोय
स्यतिरोभविष्यति ५२ अहंभवोदक्षभृगुप्रधानाःप्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः सर्वेवा
यंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पितंलोकहितंवहामः ५४ प्रत्याख्यातोविरिंचेनविष्णुचक्रो
पतापितः दुर्वासाः शरणंयातः शर्वंकैलासवासिनं ५५ श्रीशंकरः वयंनतातप्र
भवामिभूम्नियस्मिन्परेऽन्येप्यजजीवकोशाः भवन्तिकालेनभवन्तिहीदृशाः सह

मितिवक्तृभिः भूम्निमहतिमहत्तमेवाह यस्मिन् । स्रशोयत्रवयंभ्रमामः ५६।
रेमेस्वरोप्रजाः ब्रह्मणः नपवनीवाले मोकोशाः उपाधिभूताब्रह्मांडविग्रहाईदृशाहृश्यमा
नब्रह्मांडप्रमाणाअन्येपिभवन्तिनभवन्तिनश्यन्तिवयंत्रयश्चब्रह्मांडेश्वलोकेशाभिमानिनो

एवं द्विजैः सह विचार्य विप्रैर्ज्ञात्वेति श्रेयसेति केवलेन तु जलसीपत्ररहितेन व्रतस्य पारणं समाप्तिम्
तदशितं नेति वा द्विजाः श्रुतिः तत्रैवाशितं नैवानशितमिति ४० प्रत्यवेक्ष्य प्रत्यैक्षत ४१ प्रचलत्कंपमा

श्रेयसा केवलेनापकरिष्ये व्रतपारणं प्राह वचनं विप्राश्च अशितं नाशितं च तत् ४२ इत्य
यः प्राप्य राजर्षिः स्थित यन्मनसाम्बुतं प्रत्याचष्ट कुरुश्रेष्ठ द्विजागमनमेव सः ४३ दुर्वासा
यमुनाकूलात्कृतावश्यक आगतः राज्ञाभिनंदितस्तस्य बुबुधे चेष्टितं धिया ४४ मन्युना
प्रचलद्गात्रो भ्रुकुटीकुटिलाननः बुभुक्षितश्च सुतरां कृतांजलिमभाषत ४५ अहो अस्य नृ
शंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येशमानिनः ४६ यो मामति
थिमायातमातिथ्येन निमंत्र्य च अदत्वा भुक्तवांस्तस्य सद्यस्ते दर्शये फलं ४७ एवं ब्रुवाण
उत्कृत्य जटां रोषविदीपितः तया स निर्ममे तस्मै कृत्यां कालानलोपमां ४८ पतंतीं ज्वल
तामसिहस्तां पदा भुवं वेपयंतीं समुद्वीक्ष्य न चचाल पदान्नृप ४९ प्राग्दिष्टं भृत्यरक्षा
यां पुरुषेण महात्मना ददाह कृत्यां तां चक्रं क्रुद्धाहिमिव पावकः तदभिद्रवदुद्वीक्ष्य स्वप्र
यासं च निष्फलं दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ५१ तमन्वधावद्भगवद्रथांग
दावाग्निरुद्धतशिखो यथाहिं तथानुषक्तं मुनिरीक्षमाणो गुहां विविक्षुः प्रससार मे
रोः ५२ ॥

नेगात्रं यस्य भ्रुकुटीभ्यां कुटिलमाननं यस्य ४५ ५० क्रुद्धमहिं पावको दावाग्निरिव स्व
प्रयासं च निष्फलमुद्वीक्ष्य ५१ अनुषक्तं पृष्ठतः सक्तं मेरोर्गुहां विविक्षुः प्रससार धावत ५२ ॥

श्री॰ भाग॰ नव॰ ६५

न आशासे न स्पृहयामि ६४ ये मद्भक्तास्मैं परलोकं हित्वा ६५ ६६ प्रतीतं प्राप्तमपि ६७ ६८
आत्मनस्तवैव अभिचारो हिंसा यतो भूतमेव यातु ६९ अशिवमनर्थं तपोविद्यासंपन्नस्य

नाहमात्मानमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना श्रियंचात्यंतिकीं ब्रह्मन्येषांगतिरहंपरा ६४
येदारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमंपरं हित्वामांशरणंयाताः कथंतांस्त्यक्तुमुत्सहे ६५
मयिनिर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शनाः वशेकुर्वंतिमांभक्त्यासत्स्त्रियः सत्पतिंयथा ६६
६६ मत्सेवयाप्रतीतंचसालोक्यादिचतुष्टयं नेच्छंतिसेवयापूर्णाः कुतोन्यत्कालविद्रु
तं ६७ साधवोहृदयंमह्यंसाधूनांहृदयंत्वहं मदन्यत्तेनजानंतिनाहंतेभ्योमनागपि ६८
उपायंकथयिष्यामितवविप्रशृणुष्वतत् अयंह्यात्माभिचारस्तेयतस्तंयातुवैभवान् ६९
साधुषुप्रहितंतेजः प्रहर्तुः कुरुतेशिवं तपोविद्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे ७० ते
एवदुर्विनीतस्यकल्पेतेकर्तुरन्यथा ब्रह्मंस्तद्गच्छभद्रंतेनाभागतनयंनृपं ७१ क्षमा
पयमहाभागंततःशांतिर्भविष्यति इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४

वि

ममकथमनर्थः समजनीतिमाविस्मयंकार्षीरित्याह तपइति ७० नाभागतनयमंबरीषम
७१ ७२ इतिभावार्थदीपिकायांनवमस्कंधेनामचतुर्थोध्यायः ४ ॥

17

नत्वं सर्वेत्तस्तव भ्रमः ऊतत्तल्याह अहमिति ५७ पारदर्शिनः सर्वेत्ताअपिपयस्मायां नविमः
५८ हेस्तता मीशितमा अपाहि ६१ अपराधं निवेदयन् प्रार्थयते अजानतेति अचंडः ऽवंश्च प

अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः कपिलोपान्तरतमो देवलो धर्म आसुरिः
५७ मरीचिप्रमुखाश्चान्ये सिद्धेशाः पारदर्शिनः विदाम न वयं सर्वे यन्मायां मायया
वृताः ५८ तस्य विश्वेश्वरस्येदं शस्त्रं दुर्विषहं हि नः तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधा
स्यति ५९ ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययौ वैकुंठाख्यं यदध्यास्ते श्रीनिवासः
श्रिया सह ६० संदह्यमानो जितशस्त्रवह्निना तत्पादमूले पतितः सवेपथुः आहाच्यु
तानंत सदीप्सित प्रभो कृतागसं मावहि विश्वभावन ६१ अजानता ते परमानुभाव
कृतं मयाघं भवतः प्रियाणां विधेहि तस्यापचितिं विधातर्मुच्येत यन्नाम्न्युदिते नारको
पि ६२ श्रीभगवानुवाच अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतंत्र इव द्विज साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भ
क्तैर्भक्तजनप्रियः ६३

वितिनिः कृतिं न पश्यामीति चेत्तत्राह यस्य तव नाम्नि कीर्ति
तेन नरकस्योपि मुच्येत ततन वक्तिम शक्यमिति भावः ६२ ६३ ॥

श्री.
भाग.
नवी.
२१

अष्टमे रोहितस्यान्वयो वंशो यत्राभवन्नृपः सगरः कपिलोऽत्रैव पानिर्दग्ध्याय सा सुतवः १ चंप
स्तस्मादभूद्येन चंपापुरी विनिर्मिता अतः पंचात्सुदेवः १ हृता भूर्यस्य २ और्वेणा ऋषिणा
आत्मानं देहं प्रजावंतं सगर्भं ३ गरो विषं तेन गरेण सहैव जाता ४।१ गुरुवाक्येन प्रवेन।

शुक उवाच हरितो रोहितसुतश्चम्पस्तस्माद्विनिर्मिता चंपापुरी सुदेवोऽतो विजयो य
स्य चात्मजः १ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापि बाहुकः सोऽरिभिर्हृतभूराजा सभा
र्यो वनमाविशत् २ वृद्धं तं पंचतां प्राप्तं महिष्यनुमरिष्यती और्वेण जानतात्मानं प्र
जावंतं निवारिता ३ आज्ञायास्यै सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽन्धसा सह सह तेनैव संजातः
सगराख्यो महायशाः ४ सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरो यत्सुतैः कृतः यस्तालजं
घान्यवनाञ्छकान्हैहयबर्बरान् ५ नावधीद्गुरुवाक्येन चक्रे विकृतवेषिणः मु
ण्डाञ्छ्मश्रुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्द्धमुण्डितान् ६ अनंतर्वाससः कांश्चिदबहिर्वाससो
परान् सोऽश्वमेधैरयजत सर्ववेदसुरात्मकं ७ और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमी
श्वरं तस्योत्सृष्टं पशुं यज्ञे जहाराश्वं पुरंदरः सुमत्यास्तनया दृप्ताः पितुरादेशका
रिणः हयमन्वेषमाणास्ते समंतान्न्यखनन्मही ९ प्रागुदीच्यां दिशि हयं ददृशुः क
पिलान्तिके पश्वानिदर्शोऽत्रात्मो

नकांश्चिदर्द्धेतेव विकृतवेषिणाश्चक्रे तदेवाह
मुंडानिति मुक्तकेशानर्द्धमुंडितांश्च ६ और्वोपदिष्टो योगउपायः तेनात्मानमीश्वरं वासु
देवमयजत ८ तस्यद्वेभार्ये सुमतिः केशिनी च तत्र सुमत्याः पुत्राणां प्रभावमाहत्वेवाह

२१ इयमितिविधिः १ पञ्चविंशति १८

२२ वरुणेन स्वकर्मसु दंडं यस्य महात्मकथायस्य सः आत्मवान् जमदग्निरध्वर्युरभूत् २२ वसिष्ठोब्
ह्माभूत् आयास्यो मुनिः सामग उद्गाता प्रभृदिनर्थः २४ २१ उपविष्टान् विश्वामित्र सत्तावोनप्र
संगेच मविदत्तांगतिं ज्ञानेनामेव गतिमाह सार्द्धाभ्याम् मनः पृथिव्यां धारयन् २६ ज्ञानकलाध्या
नात याज्ञत्तान विर्दहन् २२ तांचहित्वा मुक्तात्मस्कंधन स्त्यावित्मन्वयः मनोमूलोहि संसारः

षष्ठे संवत्सरे तत्र चरित्वा रोहितः पुरं उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्यमं सुतं २१ शुनः
शेफं पशुं पित्रे प्रदाय समवदत ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशाः २२ मुक्तोदरो
यजद्देवान् वरुणादीन्महत्कथः विश्वामित्रोभवत्तस्मिन्होता वाध्वर्युरात्मवान् २२ जमद
ग्निरभूद्ब्रह्मा वसिष्ठोयास्य सामगः तस्मै तुष्टो ददाविन्द्रः शातकौम्भमयं रथं २४ शुनःशे
फस्य माहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्षते सत्यसारं धृतिं दृष्ट्वा सभार्यस्य च भूपते २५ विश्वा
मित्रोभृशं प्रीतो ददावविहतां गतिं मनः पृथिव्यां तामद्भिस्तेजसापोनिलेन तत् खेवा
युं धारयंस्तच्च भूतादौ तं महात्मनि तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तयाज्ञानं विनिर्दहन् २७
हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुखसंविदा अनिर्देश्याप्रतर्क्येण तस्थौ विध्वस्तबंधनः २८ ३

मनश्चान्नमयं अन्नमयं हि सोम्य मन इति श्रुतेः अतोन्नशब्दवाच्यायां पृथिव्यां मनो धारयन् एकी
कुर्वन् तां पृथिवीमद्भिरेकीकुर्वन् अपस्तेजसा तत्तेजो निलेन तं च भूतादिमहंकारं महात्मनि
महत्तत्वे तस्मिन् विषयाकारव्यावर्त्तं ज्ञानफलां ज्ञानांशमात्मनस्तेन ध्यात्वा तया ध्यानवृत्ति रू
पया आत्मावरकमज्ञानं विनिर्दहन् निर्वाणसुखसंविदा तां च हित्वा मुक्तबंधनः सन् अनिर्दे

श्रीभागवते नवमस्कंधे ७

प्रयतप्रतर्क्येणोक्तं भावितसंग्रहणात स्थौ २८ इति नवमे सप्तमः

श्री·
भाग·
नटी·
२३

तस्य कथामाह चतुर्भिः असमंजसः पुरा पूर्वजन्मनि योगी सन् संगाद्धेतोः योगाद्विकंपितश्चा
लितः १९ अतः इदानीं जातिस्मरः सन् संगपरिहाराय जनमुद्वेजयन् लोके गर्हितं ज्ञातीनां च वि
प्रियं कर्माचरन् क्रीडतो बालान् सरय्वां प्रास्यत् इति पदद्वयोरन्वयः २० एवं विधं वृत्तं कर्म यस्य
सः २१ २२ पितृव्यखातमनु यः पंथाः तेन यो भस्मांतिः भस्मसमीपे २३ २४ अजानतोव जाने

असमंजस आत्मानं दर्शयन्नसमंजसं जातिस्मरः पुरा संगाद्योगी योगाद्विचालितः १९।
आचरन् गर्हितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियं सरय्वां क्रीडतो बालान् प्रास्यदुद्वेजयञ्जनं २०
एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै योगैश्वर्येण बालांस्तान्दर्शयित्वा ततो ययौ
अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान्पुनरागतान् दृष्ट्वा विसिस्मिरे राजन्राजा चाप्यन्वतप्य
त अंशुमांश्चोदितो राज्ञा तुरगान्वेषणे ययौ पितृव्यखातानुपथं भस्मांति ददृशे ह
यं २४ तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाख्यमधोक्षजं अस्तौत्समाहितमनाः प्रांजलिः प्रणतो
महान् अंशुमानुः न पश्यति त्वां परमात्मनोजनो न बुध्यतेद्यापि समाधियुक्तिभिः २५

एवमुक्तं प्रपंचयंतितितुष्टाव षड्भिः दीप्यमानं अंशुमानेवमाशयः अजनः अजः ब्रह्मापि तावद्या
पि न पश्यति न च बुध्यते कथंभूतं आत्मना स्वस्मात्परे परमेश्वरे केवलैर्मिः समाधियुक्तिभिः।
समाधिनापि अपरोक्षेन न पश्यति युक्तिभिः परोक्षमपि सम्यङ् न बुध्यते तत्र हेतुः अपरैः अर्वाचीना
स्तु नस्त्वां पश्येम अर्वाचीनत्वे हेतुः तस्य ब्रह्मणः मनश्शरीरे च धीः सत्त्वतमोरजः कार्या

नुवंतोभियपुत्रषष्टिसहस्राणिपरिक्लेदकतयासंतियेषांउन्मिमेषलोचनोन्मीलनचकार ११२ के
विनकपिलस्यकोपाग्निनादग्धाइतिवर्णयंतितन्निराकरोति नेतिऊनइतिश्रुतआह सनयाम्
निसुद्धसत्वमूर्तेर्जगतःपवित्रशुद्धिकरस्यात्मायस्यतस्मिन्कथंविभाव्यते असंभावनायांदृष्टा
तःभुजोरजःस्वकथंसंभाव्यतइति ११ किंवायस्यायेनईरिताप्रवर्तितातस्यविपश्चितःसर्वज्ञस्य

हन्यतांहन्यतांपापइतिषष्टिसहस्रिणः उदायुधाअभिययुरुन्मिमेषतदामुनिः ११ स्वा
शरीराग्निनातावन्महेंद्रस्यतचेतसः महद्व्यतिक्रमहताभस्मसादभवन्क्षणात् १२
नसाधुवादोमुनिकोपभर्जितान्पैतृपुत्राइतिमन्यथामति कथंतुमोराघमयंविभा
मतेजगत्त्रयविज्ञात्मनिविरजोऽभवः ११ यस्यविताऽसोऽल्कमयीरत्वेहमोऽर्थयासुमनस्त्वलत्र
तेऽइत्थमयोभवार्णवंमग्नस्यपथ्यंविपश्चितःपरात्मभूतस्यकथंदृश्यम्स्मतिः २४ योसमनस
इत्युक्तःसकेशिन्यांन्पालजः तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः २५

कथंदृश्यम्स्मतिः अविमि
त्रादिभेदःदृष्टिः २४ तदेवंस्वमताःपुत्रेष्वसत्सुकेशिन्याःपौत्रेणाथःसमानीतःपितृव्योऽ
रणप्रयत्नकृतइतिदर्शयितुमाह योसमंजसइतिविक्रमः केवलमस्तेःवक्ष्यतनस्तुसतनसंभव
तीतिकेशिन्याःसतःदेवजनतमिवप्रतीनवारयितितस्यवल्पयमात्मनादेहजातः २५

श्री. भाग. नटी. २५

तस्मात्हे प्रशांतत्वां पुराणं पुरुषं केवलं नतं नामेत्यन्वयः पुराणं पुरुषं हेतुः मायया गुणाः कर्मा
णि विश्वसृष्ट्यादीनि लिंगानि च ब्रह्मादिरूपाणि यस्य तं प्रशांतत्वे हेतुः सदसत्ज्ञां कार्यका
रणाभ्यां वा विमुक्तं अतः अनामरूपं न कृतनामरूपं सूर्यं किं तत्ज्ञानोपदेशाय गृहीतः प्र
कटितो देहः शुद्धसत्वमूर्तिर्येन तं यद्वा हे प्रशांतमायेति हे अगुणेति संबोधयः कर्म स्पष्टं।

प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपं सदसद्विमुक्तं ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं न
मामहे त्वां पुरुषं पुराणं २३ त्वन्मायारचिते लोके वस्तुबुद्ध्या गृहादिषु भ्रमंति कामलो
भेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः २४ अद्य नः सर्वभूतात्मन्कामकर्मेंद्रियाशयः मोहपाशो दृ
ढश्छिन्नो भगवंस्तव दर्शनात् २५ इत्थंगीतानुभावस्तं भगवान्कपिलो मुनिः अंशु
मंतमुवाचेदमनुगृह्य धिया नृप २६॥

दिकार्यैर्लिंगानि यस्येति योज्यं यद्वा प्रशांतमायागुणा इत्यो यस्मिन्निमेकमेव पदं ॥ त्व
भागे पश्याय ते त्वन्मायेति द्वाभ्यां कामादिभिर्विभ्रांतानि चेतांसि येषां त इमे सर्वे गृहादिषु भ्रमं
ति २४ हे सर्वभूतात्मन् अस्माकं तत्कापर्ये वर्तितानुत्वद्दर्शनादतिदृष्टेपि मोहमयः।
पाशश्छिन्नः कथंभूतः कामादीनामाशयः आश्रयः तत्प्रसादेन कृतार्थाः स्मीत्यर्थः २५

२५

23

अथ ये तर्हि किं पश्यंति तत्राह येदेहभाजस्ते त्वस्मिन्नमकस्थितमपितेन विडुः किंतु गुणानेव वि
पश्यंति अथवा न गुणानपि अपितत्तमप्रवपश्यंति यतस्त्रिगुणा बुद्धिरेव प्रधानं येषां अतो
वहिरेवप्रकाशो ज्ञानं येषां बुद्धिप्रवर्तनतया ज्ञाग्रत्स्वप्नयोर्विषयान्पश्यंति सुषुप्तौ तमप्रवकेवलं
न तु निर्गुणं त्वां ज्ञानेनेतीति सर्वत्र हेतुः यद्यतः यस्त्वत्त्वमायया मोहितं चेतो येषां ते २१ न यास्मदं

येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधाना गुणानिपश्यंत्युतनात्मथा यन्मा
यया मोहितचेतसस्ते विडुः स्वसंस्थं न वहिः प्रकाशाः २३।
त्वां त्वामहं ज्ञानघनं स्वभावं प्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः सनं
दनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यं कथं विमूढः परिभावयामि २४

विचारेणाज्ञास्यामीति चेत्तत्राह त्वां त्वामहं विमूढः कथं विभावयामि विचारयामि कथंभूतं
ज्ञानघनं शुद्धज्ञानमूर्तिं स्वत एव प्रध्वस्तो मायागुणनिमित्तो भेदमोहो येषां ते विभाव्यं विविं
त्यमयं भावः ज्ञानघनत्वान्न विषयस्त्वं विचारविषयत्वेपि मायागुणैरभिभूतोहं न विचारेस

आद गंगा को ऽपि गगनात्पतंत्या मे वेगं धारयिता धारयिष्यति ४ किंच आमृजंति त्वा लक्षिष्यं
ति तत् अघं क्व यो विचिंत्यतां ५ हरंति हरिः अघं भिनत्तीत्यघभित् आत्मा कथंभूतः यस्मिन्निदं
विश्वमोतं ऊर्ध्वं तंतुषु शाटीव यथा प्रोतं च तिर्यक्तंतुषु पट इव सर्वथा ६ रुद्रो वेगं धार

कोपि धारयिता वेगं पतंत्या मे महीतले अन्यथा भूतलं भित्वा नृप यास्ये रसातलं ४
किंचाहं भुवं न यास्ये नरा मय्यामृजंत्यघं मृजामि तदघं क्वाहं राजंस्तत्र विचिंत्यतां ५
भगीरथ उ० साधवो न्यासिनः शांता ब्रह्मिष्ठा लोकपावनाः हरंत्यघं तेंगसंगात्तेष्वास्ते
ह्यघभिद्धरिः ६ धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणां यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं वि
श्वं शाटीव तंतुषु ७ इत्युक्त्वा स नृपो देवं तपसातोषयच्छिवं कालेनाल्पीयसा रा
जंस्तस्येशः समतुष्यत तथेति राज्ञाभिहितं सर्वलोकहितः शिवः दधारावहितो
गंगां पादपूतजलां हरेः ८ भगीरथः स राजर्षिर्निन्ये भुवनपावनीं यत्र स्वपितॄ
णां देहा भस्मीभूताः स्म शेरते ९ रथेन वायुवेगेन प्रयांतमनुधावती देशान्पुनं
ती निर्दग्धानासिंचत्सगरात्मजान् ११

धारयिष्यतीत्यर्थः ७ इति एवं गंगामुक्त्वा तत्कृते इति पाठे आवयितेत्यर्थः ८ राज्ञाभिहितं
तथेत्यंगीकृत्य हरेः पादेन पूतं जलं यस्याः ९ १० ॥

अंशुमंल्लब्धापितामहान्तं प्रत्याहर इमे चेति ३० परिक्रम्येति स्पष्टोक्तिः ३१.३२ इति श्रीभावार्थे नवमेऽष्ट
मः ८ नवमे त्वंशुमतो वंश्याः तेऽहं गङ्गावतीर्वर्ण्यते गङ्गा भूतलमानिन्ये यस्तपोभि भगीरथा १ य
थाऽसगरः पौत्राय राज्यं दत्वा तपस्तेपे तथा अंशुमांश्च स्वपौत्राय राज्यं दत्वा महान्तं तपस्तेपे इत्यर्थः

श्रीभगवानुवाच अश्वोऽयं नीयतां वत्स पितामहपशुस्तव: इमे च पितरो दग्धा गङ्गाम्भोऽर्ह
न्ति नेतरं ३० तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् सगरस्तेन पशुना क्रतुशेषं समाप
यत् ३१ राज्यमंशुमति न्यस्य निःस्पृहो मुक्तबंधनः और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गतिमनुत्त
माम् ३२ इति श्रीभागवते नवमे सगरोपाख्याने अष्टमोऽध्यायः ८ शुक उ० अंशुमांश्च
तपस्तेपे गङ्गानयनकाम्यया कालं महान्तं नाशक्नोत्ततः कालेन संस्थितः १ दिलीप
स्तत्सुतस्तद्वदशक्तः कालमेयिवान् भगीरथस्तस्य सुतस्तेपे स सुमहत्तपः २ दर्श
यामास तं देवी प्रसन्ना वरदास्मि ते इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो नृपः ३

ति चकारस्यार्थः नाशक्नोत् गङ्गामानेतुमिति शेषः संस्थितः मृतः १ कालं मृत्युमुपेयिवान् प्राप्त
वान् तं प्रत्यात्मानं दर्शयामास ते वरदास्मीति गङ्गयोक्तः सन् स्वमभिप्रायं पूर्वजोद्धरणं शशं

श्री. भाग. नवी. २९

म्हगयांचरनकंचिद्राक्षसंजघान तस्यभ्रातरंमुमोच २० सभ्राताअयंमद्वेष्टासूदःपाचकःत
द्रूपधरःसन्राज्ञोगृहेवर्तमानः २१ अभक्ष्यमंजसाविलोक्यपवेनरमांसमवदीरण २२
वसिष्ठएवंतेशापंद्वादशवर्षिकंचक्रे २३ रुशतीरुग्राःअपःपादयोर्जहौनान्यत्रतत्रहेतुः

शुकउवाच सौदासोम्हगयांकिंचिच्चरन्रक्षोजघानह मुमोचभ्रातरंसोथगतःप्र
तिचिकीर्षया २० संचिंतयदघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे गुरवेभोक्तुकामायपक्त्वा।
निन्येनरामिषं २१ परिवेक्ष्यमाणंभगवान्विलोक्याभक्ष्यमंजसा राजानमशपत्
क्रुद्धोरक्षोह्येवंभविष्यसि २२ रक्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवार्षिकं सोप्यपो।
ंजलिमादायगुरुंशप्तुंसमुद्यतः २३ वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ।
दिशःखमवनिंसर्वंपश्यन्जीवमयंन्रपः २४ राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्मष
तांगतः व्यवायकालेददृशेवनौकोदंपतीद्विजौ २५

देशाइतिअनेनमित्रसहत्वमपिदर्शितंमित्रस्यवाचःसहनात् २४ तदेवंरक्षस्त्वेकल्मा।
षांघ्रित्वेचकारणमुक्त्वास्वकर्मणानप्रत्यरुइतियद्उक्तंतत्प्रपंचयति व्यवायकालइत्या
दिनाकर्मणाअप्रजइत्यंतेनवनमोकोनिवासोययोस्तौ २५

प्रसंगाद्गंगामाहात्म्यमाहचतुर्भिः यस्याजलस्पर्शमात्रेणतत्रकेवलंदेहभस्मभिरेवनसा।
क्षाद्ब्रह्मणाख्यकृतेनदंडेनहताअपितांश्रद्धयासेवितेतितिविशेषः १२ तमर्थंप्रपंचयतिभस्मीभूते

यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअपि सगरात्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः १२
भस्मीभूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाः किंपुनःश्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः १३ न
ह्येतन्महदाश्चर्यंस्वर्धुन्यायदिहोच्यते अनंतचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः १४ स
न्निवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोमलाः त्रैगुण्यंदुस्त्यजंहित्वासद्योयातास्तदात्मतां
१५ श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोपरोभवत् सिंधुद्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोभव
त् १६ ऋतुपर्णोनलसखोयोश्वविद्यामयान्नलात् दत्वाक्षहृदयंचास्मैसर्वकामस्तु
तत्सुतः १७ ततःसुदासस्तत्पुत्रोदमयंतीपतिर्नृपः आहुर्मित्रसहंयंवैकल्माषांघ्रिमुत
क्वचित् १८ वसिष्ठशापाद्रक्षोभूदनपत्यःस्वकर्मणा राजोवाच किंनिमित्तोगुरोः।
शापःसौदासस्यमहात्मनः एतद्वेदितुमिच्छामःकथ्यतांनरहोयदि १९ ॥

नांगेनयःसंगःतेन १३।१४ अनंतस्यविशेषणं सन्निवेश्येति त्रैगुण्यंदेहसंबंधः १५ नलस्य
सखायात्प्राप्तः तत्सुतः ऋतुपर्णस्यसुतः १७ ततस्तत्सुतःसौदासः १८ नरहः नरहस्य १९

२८

द्विपिण्डं गर्भाधानकर्तारं ३४ आधानान्प्राक्तनप्रसंगस्मर्थाद्दर्शितः ३५ ३६ तदेवं कर्मणा
अप्रजः ३८ अविभ्रद्धारेणार्थः नव्यजायत नप्रसूत अतोवसिष्ठएवतस्याउदरमश्मना

एवंकरुणभाषिण्याविलपन्त्याअनाथवत् व्याघ्रःपशुमिवाखादत्सौदासःशापमो
हितः ३४ ब्राह्मणीवीक्ष्यदिधिषुंपुरुषादेनभक्षितं शोचन्त्यात्मानमुर्वीशमशपत्कु
पितासती ३५ यस्मान्मेभक्षितःपापकामार्तायाःपतिस्त्वया तवापिमृत्युराधानाद
कृतप्रज्ञदर्शितः ३६ एवंमित्रसहंशप्त्वापतिलोकपरायणा तदस्थीनिसमिद्धे
ऽग्नौप्रास्यभर्तुर्गतिंगता ३७ विशापोद्वादशाब्दान्तेमैथुनायसमुद्यतः विज्ञायब्राह्म
णीशापंमहिष्यासनिवारितः ३८ अतऊर्ध्वंसतत्याजस्त्रीसुखंकर्मणाप्रजः वसिष्ठ
स्तदनुज्ञातोमदयन्त्यांप्रजामधात् ३९ सावैसप्तसमागर्भमबिभ्रन्नव्यजायत ज
घ्नेऽश्मनोदरंतस्याःसोऽश्मकस्तेनकथ्यते ४० अश्मकान्मूलकोजज्ञेयःस्त्रीभिःपरि
रक्षितः नारीकवचइत्युक्तोनिःक्षत्रेमूलकोऽभवत् ४१

जघानसउत्पन्नःसतोऽश्मकः ४० स्त्रीभिःसंवृतोपरशुरामात्परिरक्षितः अतोनारीक
वचइत्युक्तः निःक्षत्रेसतितत्रवंशस्यमूलमभवत् अतोमूलकइतिप्रोक्तः ४१

अकृतार्थवत्दीनवत् २८ अकृतार्थं असमाप्तव्रतं २९ सर्वभूतानामात्मेति भावनया २९
आराधयितुमिच्छन्यज्ञ्ञैः सर्वभूतानामात्मभावेन भूतेषु स्थितमपि गुणैरंतर्हितं ब्रह्मेति सं
बंधः पाठांतरे तर्हितः सोयमित्यन्वयेणान्वयः ३१ भूणस्य श्रोत्रियस्य गर्भस्य सतः इति वा वृश्रो

त्वथार्तोजगृहे विप्रं तपत्याहाकृतार्थवत् नभवान्राजसत्यासात्तादिव्याकृणोमहाशय
२८ मद्यतमाः पतिवीरनाथमर्मकर्तुमर्हसि देहिमेपत्यकामाय अकृतार्थपतिद्विज २९
देहोयं मानुषो राजन्मानुषस्याखिलार्थदः तस्माद्देवस्य वो वीरसर्वार्थं वदस्व नः २९ प
यद्विप्राब्राह्मणो विद्वांस्तपः शील गुणान्वितः आराधयिषुब्रह्म महापुरुषसंस्थितं ३१
सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वंतर्हितं गुणैः सोयं ब्रह्मर्षिवर्य्यस्त्वं राजर्षेप्रवरो विभोः ३०
कथं मर्हति धर्मज्ञ वधं पितुरिवात्मजः तस्य साधोरपापस्य भ्रूणस्य ब्रह्मवादिनः ३१
कथं वधं यथा बभ्रोर्मन्यते यन्मतो भवान् यद्ययं क्रियते भर्तुस्तर्हिमो त्वादृश्वंतः न
जीविष्ये विनायेन क्षणं च मृतकं यथा ३२

गेहस्तताससतो भवानयं कथं साधु मन्यत इत्यर्थः ३१ क्षणमपि येन विना न जीविष्यामि सोयं
यदि भवताः क्रियते तर्हि मृतकं यथा मृतमायं मां पूर्वं भक्षय ३२

श्री॰
भाग॰
न॰टी॰
२८

अथतस्मात्सकलात्मभावेनात्मनिरूढंगुणेषुसंगंविसृज्यकर्तृभावेनरहितानामेवाहंप्रपद्ये ४७
आत्मभावंदेहाद्यभिमानमज्ञानंहित्वा ४८ स्वभावमेवाह यत्तदिति सूक्ष्मवत्कलितवागा-
द्यविषयत्वात् वासुदेवइतियंगृणन्तिब्रह्मणोप्यवभक्तानग्रहार्थमाविःकृततनोर्वा स्व-

ॐअथेशमायारचितेषुसंगंगुणेषुगंधर्वपुरोपमेषु रूढंप्रकृत्यात्मनिविश्व-
कर्तृभावेनहित्वातमहंप्रपद्ये ४७ इतिव्यवसितोबुद्ध्यानारायणगृहीतधीः हि-
त्वान्यभावमज्ञानंततःस्वभावमाश्रितः ४८ यत्तद्ब्रह्मपरंसूक्ष्ममशून्यंशून्यक-
ल्पितं भगवान्वासुदेवेतियंगृणन्तिहिसात्वताः ४९ इतिश्रीभागवतेनवमे
नवमोध्यायः ९ शुकउ॰ खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्चरघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः अज-
स्ततोमहाराजस्तस्माद्दशरथोभवत् १ तस्यापिभगवानेषसाक्षाद्ब्रह्म-
मयोहरिः अंशांशेनचतुर्धागात्पुत्रत्वंप्रार्थितःसुरैः २

देवत्वात् ४९ इतिश्रीभावार्थेनवमेनवमोध्यायः ९ दशमेप्राहखट्वांगवंशेश्रीराम-
संभवः तच्चरित्रंचलंकाघाद्दत्तायोध्यागमावधि १ खट्वांगाद्दीर्घबाहुः [illegible]
लीकस्यवैभूर्विवर्णितत्वात् यामसूक्तः श्रुतंतथापिसंक्षेपतःकथ्यमानंशृणु २

४१ प्रसन्नैर्देवैर्वरं वृणीष्वेत्युक्ते खट्वांगेनोक्तं प्रथमं तावन्ममायुः कथ्यतामिति देवैश्चोक्तं मु
हूर्तमात्रमिति ततस्त्वरावान्देवैर्दत्तेन विमानेन शीघ्रं स्वपुरमेत्य परमेश्वरे संदधे ४२ एतदेव स्वसाधुत्वं ना
न्यत्सर्वं पूर्वकं तत्कृतेन निश्चयेन दर्शयति नेति सप्तभिः कुलदेवात् ब्रह्मकुलात् तत्सकाशात्

गें ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र ऐलविलस्ततः राजा विश्वसहो यस्य खट्वांगश्चक्र
वर्त्यभूत् यो देवैरर्थितो दैत्यानवधीद्युधि दुर्जयः मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वैत्य स्वपुरं संद
धे मनः ४१ न मे ब्रह्मकुलात्प्राणाः कुलदेवान्न चात्मजाः न श्रियो न मही राज्यं
न दाराश्चातिवल्लभाः न बाल्येपि मतिर्मह्यमधर्मे रमते क्वचित् नापश्यमुत्त
मश्लोकादन्यत्किंचन वस्त्वहं ४४ देवैः कामवरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः न
वृणे तमहं कामं भूतभावनभावनः ४५ ये विक्षिप्तेंद्रियधियो देवास्ते स्वा
हृदि स्थितं न विंदंति प्रियं शाश्वदात्मानं किमुतापरे ४६॥

मे प्राणाद्यो नातिवल्लभाः नातिप्रियः ४२ मह्यं मम ४४ भूतभावनो हरिस्तस्मिन्नेव भावना
यस्य सोहं तं कामं न वृणे ४५ तत्र हेतुः यस्य विक्षिप्तानींद्रियाणि धीश्च येषां ते देवा अपि ४६

श्री० भाग० नटी० ३५

यः श्रीरामः सीतास्वयंवरगृहे लोकेयवीरास्तेषां समितौ पेशं त्रैपवकं धनुर्विद्रययष्टिमिवली
लयैवादायसज्जीकृतमारोपितं विकृष्यमध्ये बभंज हे नृप उग्रं कठिनं गरिष्ठं तदा हवाहकाना
त्रिभिः शतैरुपनीतं बालगजस्यलीलास्पदं ८ अनुरूपाणि गुणाशीलादीनि यस्याः
तां सीतां समरांगुर्वेउरसि अभिलब्धमानो मार्गे यातां श्रियं जित्वाथ धनुर्भंगमहानादश्रवणात् भितस्य
भृगुपतेर्दर्पंव्यपनयत् अपनीतवान्कथंभूतं तत्संघिः समस्कृतः राजवीजभूमीमहीयाकरो

योलोकवीरसमितौ धनुरैशमुग्रं सीतास्वयंवरगृहे त्रिशतोपनीतं आदाय बालगजली
लइवेक्षुयष्टिंसज्जीकृतंनृपविकृष्य बभंजमध्ये ८ जित्वानुरूपगुणशीलवयोंग
रूपां सीताभिधांश्रियमुरस्यभिलब्धमानां मार्गेव्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढंदर्पंमही ७
मकृतयस्त्रिरराजबीजां ९ यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशं स्त्रैणस्य चापि शिरसा
जगृहे सभार्यः राज्यंश्रियंप्रणयिनः सुहृदोनिवासंत्यक्त्वाययौवनमसूनिवमुक्त ॥

तस्य ९ इदानीं गुर्वर्थं इतिश्लोकोक्तं विवृणोति आह यः इति कैकेय्या स्त्रैणेन राज्ञा तदपेक्षितं दास्या
मीति प्रतिश्रुतं श्रीरामयौवराज्याभिषेकसमये तया भरतस्य राज्यं रामस्य वनेवासः प्रार्थितः ।
तदा सत्यपाशेन परिवीतस्य पितुर्निदेशं आज्ञां शिरसा जगृहे ततो राज्यादिकं त्यक्त्वा सभार्यो
यमोऽत्यजत् सापि सदहर्षत्यागे दृष्टान्तः मुक्तसंगो योगी स्वप्राणानिवेति ८ ॥

33

ग्रंथकोटिभिराकीर्णमद्भुतं रामविक्रमं यथायद्वयनीवसनेकस्मींश्लोकेसमस्यति १ सकोशलेंद्रः
श्रीरामःनोस्मानवतात्मातःकथंभूतःयोगुर्वर्थंपितुःसत्यस्यपालनार्थंत्यक्तराज्यःसनूपमवदनि
हज्जमाराभ्यांपद्मानदेवाह प्रियायाःपाणिनापिस्पर्शोनास्ति क्षमाययोःताभ्यांप्रतिवनेष्वच
वत् हरीशेहनूमानसुग्रीवोवाअनुजोलक्ष्मणस्ताभ्यांमृजिताअपनीतामथिरुजामार्गश्रमो
यस्यसत्पथेनवालावैरूप्याकर्णनासिकाच्छेदाहेतोः तयाप्रलोभितेनरावणेनापहतास्त्रियेण

गैरामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाइतिसंज्ञया तस्यात्तचरितंराजन्नृषिभिस्तत्वदर्शिभिः श्रुते
ह्रवर्णितंभुवितयासीतापतेर्वद्भः १ गुर्वर्थंत्यक्तराज्योव्यचरदनुवनेपद्मपद्मोप्रि
यायाःपाणिस्पर्शाक्षमाभ्यांमृजितपथिरुजोयोहरींद्रानुजाभ्यां वैरूप्याच्छूर्पनख्याः
प्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्वद्धसेतुःखलवनदहनःकोशलेंद्रोवतान्नः ५
विश्वामित्राध्वरेयेनमारीचाद्यानिशाचराः प्रशमिताः लक्ष्मणसहितेनैर्कृतपुंगवः ६

कलत्रेणविरहस्तेनकृत्तनयाआरोपितयोर्भ्रुवोर्विजृंभणेनेवत्रस्तोब्धिर्यस्मात् ततस्तद्धितान
यनेवद्धःसेतुर्येनततःखलोरावणादयएवदवावनेतस्यदहनः ५ संक्षेपतोवर्णितेरामच
रितेआदितआरभ्यविस्तरेणाहविश्वाध्वरइत्यादिनायावदुत्तराध्यायसमाप्तिपर्यंतएवला
क्ष्मणस्तनमप्यनपेक्षैवहनाऽसमर्थः यच्छद्माभ्यांकोशलेंद्रोवतादित्यनेनैवसंवंधः ६

ततश्चरक्षोधमेनरावणेनाश्रममनयनीतायांप्रिययावियुक्तोभ्रात्रासहलक्ष्मणेनकृपणोवन
नेचचारकिमभिप्रायःसन्इतिअनेनप्रकारेणस्त्रीसंगिनांदुःखोदर्कांगतिंप्रख्यापयन् ११ आ
त्मार्थेनकृतेनकर्मणारावणेनसहस्रदृष्टेनहतप्रायंयत्स्त्रीयंदहनादिकंयस्यतेनजटायुषंपुन्न

रक्षोधमेनवृकवद्विपिनेसमदंवैदेहराजदुहितर्यपयापितायां आ
श्रावनेकृपणवत्प्रिययावियुक्तःस्त्रीसंगिनांगतिमितिप्रथयंश्चचार
११ दग्धात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कवंधंसख्यंविधायकपिभिर्दयितागतिं
तैः बुद्ध्वाथवालिनिहतेप्लवगेन्द्रसैन्यैर्वेलामगात्समनुजोजभवार्चितां
घ्रिः १२ ॥

श्वदग्धाककवंधंस्वग्रहणायप्रसारितबाहुंराक्षसमहन् अथवालिनिहतेतैःकपिभिर्दयिता
यागतिंबुद्ध्वाअजभवाभ्यामर्चितांघ्र्योयस्ससमनुजोवेलांसमुद्रतीरमगादिति १२

यत्तसोरावणस्सतस्तः सूर्पनखायाः अशुच्छुकुद्धेः सीतांजिहीर्षोःकामान्तरायाश्तिवयनुपंच
स्रतव्यकारमनुयन् तस्याः खरत्रिशिरोदूषणमुख्याबंधवोयेषुतांस्तनुर्द्धंयासद्दस्तनवा
नतः अपारणीयंग्सलेखंग्रस्तयंकोदंडपाणौयस्सस्तः अटमानःक्रुक्रेवनेउवास ४ सीतायाः

यतः खरखर्वस्तनपमशुकृष्ठेतस्याः खरत्रिशिर दूषणसखबं
धून् जघ्निवान्‌ईशसहस्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमानउवासकुं
क्रे ४ सीताकथाश्रवणादीपितस्पृहयेनसंहृष्टंविलोक्यनृपतेदश
कंधरेण जघ्ने: स्तुतेनवपुषाश्रमतोपकृष्टोमारीचमाशुविशिखेन
यथाकमृयः ५

कथाश्रवणेनदीपितोस्पृहयोयस्तेनसीतांहरिष्यतानस्माद्गीतेनस्वस्याश्रमादपकर्ष
णार्थंस्पष्टंविसृष्टमारीचंविलोक्यजघानकथंअद्भुतेनवपुषास्वर्णहरिणादेहेनोपलक्षि
तेअतएवप्रलोभनेनाश्रमस्तेनापकृष्टःसन् कंदद्तंयथाध्यःश्रीहृदः ५

श्री॰
भाग॰
नटी॰
२१

तद्वाक्यमप्रियं यत्तत्तदाह बद्ध्वेति त्रिभिः विविधैरद्रीणां कूटैः शृङ्गैः सेतुं बद्ध्वाग्रे सीताविरहेण
दग्धां लङ्कां विवेश कथंभूतैः शृङ्गैः कपीन्द्राणां करैः कम्पितानि भूरुहाणामङ्गानि शाखा
दीनि येषु तैः विभीषणस्य दृशा तेन ज्ञापितैः सह आविशत् सुग्रीवादयः प्रमुखा येषां तैरनीकैः ॥
ततश्च सा लङ्का घूर्णा प्रचलिता बभूव कथंभूता वानरेन्द्राणां बलैः रुद्धा विहारादयो यस्यां सा नि॥

बद्ध्वोदधौ रघुपतिर्विविधाद्रिकूटैः सेतुं कपीन्द्रकरकम्पितभूरुहाङ्गैः सुग्रीवनीलहनु
मत्प्रमुखैरनीकैर्लङ्कां विभीषणदृशाविशदग्रदग्धाम् ॥ सा वानरेन्द्रबलरुद्धविहार
कोष्ठश्रीद्वारगोपुरसदोवलभीविटङ्का निर्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुम्भशृङ्गाटा
का गजकुलैर्ह्रदिनीव घूर्णा ॥ रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुम्भकुम्भधूम्राक्षदुर्मुखसुरा
न्तनरान्तकादीन् पुत्रं प्रहस्तमतिकायविकम्पनादीन्सर्वानुगान्समहिनोदथ कुं
भकर्णम् ॥ तां यातुधानपृतनामसिशूलचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गां सु॥

भिज्यमाना धिषणादयो यस्यां सा तत्र विहारः क्रीडास्थानं कोष्ठं धान्यागारादि श्रीकोशः द्वाराणि गृहद्वा
राणि गोपुरं पुरद्वारं सदः सभा वलभी प्रासादाग्रभागाच्छादिनी विटङ्कः कपोतपालिका
धिषणं वेदिकादि शृङ्गाटकं चतुष्पथः ॥ रक्षःपती रावणः पुत्रमिन्द्रजितं प्रहस्तादींश्चा
हिनोत्प्रैषीत् ॥ असिशूलादिभिर्दुर्गमां तां यातुधानानां पृतनां सेनां सुग्रीवादिभिरन्वितः

तंत्रिरात्रमुपवासेन प्रतिष्ठितोपि सिंधुर्यदा नोदानोपस्थितः तदास्य रोषविभ्रमेण क्रोधलील

याविहितेयः कटाक्षस्तस्य पातेन संभ्रांता नक्रा मकराश्च यस्मिन् भयेन गीर्णः ग्रस्तः स्तंभितो घोषो

येन सः सिंधुः एतद्वक्ष्यमाणं बभाषे अर्हणमर्घादिकं रूपी मूर्तिमान् ११ भाषणमेवाह नत्वामि

तिद्वाभ्यां एतावर्थेनेत्तु निश्चितं नो न विदाम न जानीम इत्यर्थः इदानीं तु ज्ञातोसीत्याह यत्स

गेयद्रोषविभ्रमविहितकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रमकरोभयगीर्णघोषः सिं
धुः शिरस्यर्हणं परिगृह्य रूपी पादारविंदमुपगम्य बभाष एतत् १२ नत्वां
वयं जडधियो न विदाम भूमन् कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशं यत्स
त्त्वतः सुरगणा रजसः प्रजेशा मन्योश्च भूतपतयः स भवान्गुणेशः १३ का
मं प्रयाहि जहि विश्रवसोवमेहं त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीरपत्नीं बध्नीहि से
तुमिह ते यशसो वितत्यै गायंति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः १४

दिदृक्षुकादेवस्येत्यर्थः तद्देशेभ्यः सत्वादिभ्यः सुरगणादयो भवंति स भवानिति १३ कामं

यथेष्टं जलमाक्रम्याभिप्रयाहि अवमेहं पुरीषप्रायं त्रैलोक्यं रावयति आक्रंदयतीति तथा

तं जहि हे वीर स्वपत्नीं प्रतिवज्जलप्रतिबंधकं न भवंति तथापि इह सेतुं बध्नीहि तर्हि किमर्थं तेय

शसो विस्तारायन देवाद्याय सेतुमुपेत्य डःकरैकर्मानेदसत्वयशोगायंति भूपाः १४

रावणस्त्रीणांविलापमाह ततइतिपंचभिः मंदेस्वल्पमुदरंयस्याः तयारावणभार्ययासह २४
२५ परितोर्दिता २६।२७ गृध्राणामन्नंभक्ष्यं नरकहेतवेनरकभोगाय २८ सांपरायिकंऔर्द्ध्वदै

ततोनिष्क्रम्यलंकायायातुधान्यःसहस्रशः मंदोदर्यासमंतस्मिन्प्ररुदंत्यउपाद्रवन् २४
स्वान्स्वान्बंधून्परिष्वज्यलक्ष्मणेषुभिरर्दितान् रुरुदुःसुस्वरंदीनाघ्नत्यआत्मानमात्मना २५
हाहताःस्मवयंनाथलोकरावणरावण कंयायाच्छरणंलंकात्वद्विहीनापरार्दिता
नैवंवेदमहाभागभवान्कामवशंगतः तेजोनुभावंसीतायायेननीतोदशामिमां २७
कृतैषाविधवालंकावयंचकुलनंदन देहःकृतोन्नंगृध्राणामात्मानरकहेतवे २८
शुकउ० स्वानांविभीषणश्चक्रेकोसलेंद्रानुमोदितः पितृमेधविधानेनयदुक्तंसांपरायिकं २९ ततोददर्शभगवानशोकवनिकाश्रमे क्षामांस्वविरहव्याधिंशिंशिपामूलमास्थितां ३० रामःप्रियतमांभार्यांदीनांवीक्ष्यान्वकंपत आत्मसंदर्शनाह्लादविकसन्मुखपंकजां ३१ आरोप्यारुरुहेयानंभ्रातृभ्यांहनुमद्युतः विभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणेशतां ३२ लंकामायुश्चकल्पांतंययौचीर्णव्रतःपुरीं अवकीर्यमाणःकुसुमैर्लोकपालार्पितैःपथि उपगीयमानचरितःशतधृत्यादिभिर्मुदा ३३

हिकं २९।३० आत्मनःस्वस्यसंदर्शनेनयआह्लादस्तेनविकसन्मुखपंकजंयस्यास्तां ३१ यानंपुष्पकंभ्रातृभ्यांलक्ष्मणसुग्रीवाभ्यां आयुश्चदत्वातेनापिसहदेवयये ३२ ॥

39

तेरघुपतेरनीकपः अंगदाद्याः सर्वे रावणस्य रथादिभियद्धे योधैः सैन्यं ततद्द्वंद्वं यथा भवति तथा ।
भिपत्य संगम्य द्रुमादिभिर्जघ्नुः कान्तीताया अभिमर्शेन हतमंगलं यस्य स तस्य रावणः ईशो येषां ता
न् ॥ २१ ॥ स्वबलस्य नष्टिं नाशमिव दृष्ट्वा रुष्टः क्रुद्धः सन् पावकं पुष्पकं विमानं रथं वा रुह्य श्रीरामम
भिसमार अथ तं स्वःस्यंदने स्वर्गस्थे इंद्रस्य रथे मातलिना इंद्रस्य सारथिनोपनीते शुमति दीप्तिमुक्तो

तेऽनीकपा रघुपतेरभिपत्य सर्वे द्वंद्वं हवं रथमभिपतितया यथा स्वयोधैः जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदे
षुभिरंगदाद्याः सीताभिमर्शहतमंगलरावणेशान् ॥ २१ ॥ वृत्तस्ततिः स्वबलनष्टमवेक्ष्य
रुष्टश्चालरुह्य पानकमथाभिसमारराम स्वःस्यंदने स्मुमतिमातलिनोपनीते विभ्राज
मानसदनं निशितैः शरौघैः ॥ २२ ॥ रामस्तमाह पुरुषाद पुरीषयन्नः कांतासमंतमसता
पहृताश्च वने त्वमत्र यस्य फलमद्य जुगुप्सितस्य स्वक्तामिकालस्वकर्तस्वेच्छवीर्यः ॥ २२ ॥
एवं द्विपन्ननुषिसंधितमुत्तमसर्ज्जेवाणास्य वज्रमिव तद्धृदयं विभेद सोऽस्य वमन्दशास्य
क्षेमपतद्विमानाद्दादेति जलानि जनेस्त्वक्षीणविक्तः ॥ २२ ॥

विभ्राजमानमदनत् ॥ २२ ॥ हे पुरुषाद पुरीषवालसे पुरीषप्रायप्रयद्यस्मात् पद्मतावतश्चायथा
समन्तं रंध्रं प्रविश्य किमपि हरति न हत् तस्मात् त्वं कृतस्य जुगुप्सितस्य कर्मणः कर्तस्तेऽपका
लं स्वबालस्य वीर्योद्दं फलयत्वामि अधर्मकर्तुः पुंसः फलं कालो यथा यावत् नीतिवा ॥ २२ ॥ विक्तः
तीणपुण्यः सन् क्षीती विमानादि विमानात् पुष्पकान्पतदिति वा ॥ २२ ॥

श्री.
भाग.
नवी.
३३

४४ गुरुपत्नी कैकेय्याद्याः ४६ वयस्यानवरजांश्च ४८ बाष्पौघैरभिषिंचंत्यः शुचः शोकानि

धनुर्निषंगान्छत्रुघ्नः सीतातीर्थकमंडलुं अबिभ्रदंगदः खड्गं हैमचर्मर्क्षराण्नृप ४३
पुष्पकस्थो नुतः स्त्रीभिः स्तूयमानश्च वंदिभिः विरेजे भगवान्राजन्ग्रहैश्चंद्र इवोदितः ४४
भ्रातृभिर्नंदितः सोपि सोत्सवां प्राविशत्पुरीं प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः स्वमातरं ४५
गुरून्वयस्यावरजान्पूजितः प्रत्यपूजयत् वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथावत्समुपेयतुः ४६
पुत्रान्स्वमातरस्तास्तु प्राणांस्तन्व इवोत्थिताः आरोप्यांकेभिषिंचंत्यो बाष्पौघैर्विजहुः शु-
चः ४७ जटा निर्मुच्य विधिवत्कुलवृद्धैः समं गुरुः अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रं चतुःसिंधुजलादिभिः
एवं कृतशिरःस्नानः सुवासाः स्रग्व्यलंकृतः स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया ब-
भौ ४८ अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणा-
न्विताः ४९ जुगोप पितृवद्रामो मेनिरे पितरं च तं त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतस-
मोभवत् रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे वनानि नद्यो गिरयो वर्षाणि द्वीप-
सिंधवः ५० सर्वे कामदुघा आसन्प्रजानां भरतर्षभ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशो-
कभयक्लमाः मृत्युश्चानिच्छतां नासीद्रामे राजन्यधोक्षजे ५१ एकपत्नीव्रतधरो रा-
जर्षिचरितः शुचिः स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन्स्वयमाचरत् ५२॥

जङ्घः शोधंसष्टे ४० ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५२ ५४

गोमूत्रयावकं गोमूत्रपक्वयवान्नभोजिनं भ्रातरं ४४ स्वशिबिरागतरामं विनाऽयोध्यां न प्रविशन्त
स्वस्य वासं यत्र निर्मितवान् तस्मात् स काशाङ्गीनादिभिर्युक्तो रामं प्रत्युद्यतो ऽभिनन्दयितुं यो ब्रह्म
घोषेण पठद्भिः ४८ स्वर्णेरसाक्ताः शोभनाया सोनाभिः पताकाभिः देवैरिति च ताविरथ्य विशेष

गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाम्बरं महाकारुणिको तप्यन्नटिलेख्यं दिलेशयं ४४
भरतः प्राम्मभाकार्षीयोरामात्मयुरोहितैः पाठके शिबिरस्थितस्य रामं प्रत्युद्यतोऽग्रजं ४६ नं
दिग्रामान्स्वशिबिराङ्गीनवादित्रैनस्वनैः ब्रह्मघोषेण च मुहुः पठद्भिः ब्रह्मवादिभिः ४८
स्वर्णकक्षापताकाभिर्हेमचित्रध्वजैरथैः सदश्वै रुक्मसन्नाहैर्भटैः पुरटवर्मभिः ४९
श्रेणीभिर्वारमुख्याभिः भृत्यैश्चैव पदानुगैः पारमेष्ठ्यान्युपादाय पण्यान्युच्चावचानि च
४९ पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णा प्रक्लिन्नहृदयेक्षणः पाठके नमस्यपुरतः प्राञ्जलिर्बाष्पलोच
नः तमाश्लिष्य चिरं दोर्भ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्जलैः ४९ रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो ये र्ह
सत्तमाः तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः ५० धुन्वन्त उत्तरासंगान्पतिं वीक्ष्य चिरा
गतं उत्तराः कोसला माल्यैः किरन्तो ननृतुर्मुदा ५१ पाठके भरतोऽगृह्णात्पादुके व्यजनं नो
तमे विभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मरुत्सुतः ५२ ॥

एतानि ५० पारमेष्ठ्यानि राजार्हाणि छत्रचामरादीनि प्रेम्णा प्रक्लिन्नं हृदयमीक्षणे च नेत्रे यस्य
४८ नेत्रजैर्जलैः स्नापयन्नाश्लिष्य ४९ हे हेतमाः कुलवृद्धाः तेभ्योऽपि नमनं चक्रे अयोध्याप्रवे
शप्रकारमाह पाठके इति सार्धैस्त्रिभिः धनुस्तूणीनिषङ्गौ च तान् ५० ५२

५२

ततस्मात् मित्रजित् निष्ठा वंशस्य स्थितिस्तस्य येतः २५ तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति २६ इति श्रीभा
वार्थे नवमे द्वादशः १२ इक्ष्वाकोरेव पुत्रस्य निमेर्वंशस्य योदृशो वर्णिते जन्तिरेय च ब्रह्मत्यानेन
कादयः १ निमेरौरसः पुत्रो नाभूदिति दर्शयन् कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमारभ्य

तस्माद्धिक्वाको यः शुद्धो देवो लांगलस्तस्मात् स्मरतः ततः प्रसेनजित् तस्मात् तक्षको भूवनात
तः ४ मरुणको भविता तस्माद्बृहद्रथस्तत्तनयस्ततः सुमित्रो नाम निष्ठान्त पतेद्वा इक्ष्वा
न्वयाः ५ इक्ष्वाकूणामयं वंशः सुमित्रान्तो भविष्यति यतस्तं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्य
ति वै कलौ ६ इति श्रीभागवते नवमे द्वादशः १२ शुक उ० निमिरिक्ष्वाकुतनयो वसि
ष्ठमवृतर्त्विजं आरभ्य सत्रं सोप्याह शक्रेण प्राग्वृतोस्मि भोः १ तं निर्वर्त्यागमिष्यामि
तावन्मां प्रतिपालय तूष्णीमासीद्गृहपतिः सोपीन्द्रस्याकरोन्मखं निमिश्चलमिदं
विद्वान् सत्रमारभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावता गुरुः ३ शिष्यव्य
तिक्रमं वीक्ष्य निर्वर्त्य गुरुरागतः अशपत्पतताद्देहो निमेः पण्डितमानिनः ४

वसिष्ठस्य त्विजमवृत वव्रे १ तं शक्रस्य मखं निर्वर्त्य प्रतिपालय प्रतीक्षस्वेति गृहपतिर्नि
मिः २ इदं जीवितं चलमस्थिरं विद्वान् ३ इन्द्रस्य मखं निर्वर्त्यागतो गुरुः शिष्यस्य व्यतिक्रममन्या

चं०टीका निमेर्देहः पतनित्यग्नत ४

उर्वश्यां दर्शनात्स्कन्नं रेतस्तत्कुंभे निषिक्तं तस्मात्प्रपितामहो वसिष्ठो जज्ञे तदाह मित्राव
रुणयोरिति तथा च श्रुतिः कुंभे रेतः सिषिचतुः समानमिति ६-७ यदि प्रसन्नाः प्रभवः समर्थाः
स्थ तर्हि जीवतु इति ऊचुः ८ यस्य देहस्य योगं न वांछंति अपितु भीता यैव भजंति ९-१० निर्वि

निमिः प्रतिददौ शापं गुरवेऽधर्मवर्तिने तवापि पतताद्देहो लोभाद्धर्ममजानतः ५
इत्युत्ससर्ज स्वं देहं निमिरध्यात्मकोविदः मित्रावरुणयोर्जज्ञे उर्वश्यां प्रपितामहः
६ गंधवस्तुषु तद्देहं निधाय मुनिसत्तमाः समाप्ते सत्रयागे च देवानूचुः समागता
न् ७ राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहबंध
नं ८ यस्य योगं न वांछंति वियोगभयकातराः भजंति चरणांभोजं मुनयो हरिमेध
सः ९ देहं नावरुरुत्सेऽहं दुःखशोकभयावहं सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके
यथा १० देवा ऊचुः विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणां उन्मेषणनिमेषा
भ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ११ अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः देहं ममं
थुः स्म निमेः कुमारः समजायत १२ जन्मना जनकः सोऽभूद्वैदेहस्तु विदेहजः मि
थिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता

देहप्रवसनं उष्यतां वसतु कामं यथेच्छं एवं सति पुना
मिः प्रार्थितं जीवतमस्स भविष्यति न च देहसंबंध इति भावः सर्वात्मसंस्थितः सन् उन्मेषणनि
मेषाभ्यां तस्य वर्तकत्वेन लक्षितो वर्तते इति शेषः ११ तदेवं मथनादपि निमेर्देहाद्दृश्यप्रकृतिर्दर्शि

अर्कसंभवः अर्कसंज्ञात्संभूतः २ हिरण्यनाभात्कथंभूतः जैमिनेः शिष्यो योगाचार्य्य ३ तदा
ह यतः सकाशात्कौसल्यो याज्ञवल्क्य ऋषिराध्यात्मयोगमध्यगात् महोदयं सिद्धयो यस्मिन्

देवानीकस्ततो ऽनेहः पारियात्रोथ तत्सुतः ततो वलास्थलस्तस्माद्वज्रनाभोर्कसंभवः २
खगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृतिश्चाभवत्सुतः ततो हिरण्यनाभो भूद्योगाचार्यस्तु जैमिनेः ३
शिष्यः कौसल्य आध्यात्मं याज्ञवल्क्यो ऽध्यगाद्यतः योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदकं पु
ष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसंधिस्ततो भवत् सुदर्शनोथाग्निवर्णः शीघ्रस्तस्य मरुः सुतः ५ यो
सावास्ते योगसिद्धः कलापग्राममाश्रितः कलेरंते सूर्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः ६ त
स्मात्प्रसुश्रुतस्तस्य संधिस्तस्याप्यमर्षणः महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाह्वो ऽन्वजायत ७
ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः एते हीक्ष्वाकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ८
बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम्ना बृहद्रणः उरुक्रियः सुतस्तस्य वत्सवृद्धो भविष्यति ९ प्र
तिव्योमस्ततो भानुर्दिवाको वाहिनीपतिः सहदेवस्ततो वीरो बृहदश्वोथ भानुमान्
१० प्रतीकाश्वो भानुमतः सुप्रतीकोथ तत्सुतः भविता मरुदेवोथ सुनक्षत्रोथ पुष्करः
तस्यांतरिक्षस्तत्पुत्रः सुतपास्तदमित्रजित् १२ बृहद्राजस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात्कृतं
जयः रणंजयस्तस्य सुतः संजयो भवि

तेहृदयग्रंथेर्भेदकं च ४ ५ महतेविशिन
ह्रियामावित्ति पुनर्भावयिता भावयिष्यति ६ ७ पित्रा त्वामिमन्युना ८ ९ १२ १३

विद्रुममया उडुंबरा देहल्यो येषु तैर्द्वारैः स्वच्छैः स्थलैः तृतीयांतानां मंडितमिति विपरिणतेनान्वयः वास
सांमणिगणांशवश्रेष्ठकेदीप्तिभिः चितेचेतसंतदुल्लासैः उज्वलैः यद्वा चिदिति क्वचित्तद्वैदूर्यस्तंभा
दिषु यथाशोभमर्द्धलेर्मुक्ताफलैर्मंडितमित्यर्थः कांताः कमनीयाः कामोपपत्तयो भोगसाधना

विद्रुमोडुंबरद्वारैर्वैदूर्यस्तंभपंक्तिभिः स्थलैर्मारकतैः स्वच्छैर्भातस्फटिकभित्तिभिः ३२
चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैः कांतकामोपपत्तिभिः
३३ धूपदीपैः सुरभिभिर्मंडितं पुष्पमंडनैः स्त्रीपुंभिः सुरसंकाशैर्जुष्टं भूषणभूषणैः ३४ त
स्मिन्स भगवान्रामः स्निग्धया प्रियचेष्टया रेमे स्वारामधीराणामृषभः सीतया सह ३५ बुभु
जे च यथाकालं कामान्धर्ममपीडयत् वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्यातांघ्रिपल्लवः ३६
इति श्रीभागवते नवमस्कंधे एकादशोध्यायः ११ श्रीशुक उ० कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निष
धस्तत्सुतो नभः पुंडकोथ तत्पुत्रः क्षेमधनाभवत्ततः १ ॥

निताभिः ३२ ३३ भूषणानां भूषणभूतैः ३४ नृणां मध्ये यद्वा नृभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवं यस्येति ।
३६ इति श्रीभावार्थे नवमस्कंधे एकादशोध्यायः ११ द्वादशे रामपुत्रस्य कुशस्यान्वय उच्यते प।
वमित्वा कुशपुत्रस्य शशादस्येवितोन्वयः १ कुशस्य श्रीरामसुतस्यातिथिः सुतोऽभवत् ।

५५ इतिश्रीभावार्थेनवमेदशमः १० ततस्त्वेकादशेयोध्यामावसन्ननुजैः सह यज्ञादियज्ञका
देषोरामस्तदनुवर्ण्यते १ तदंतरासांदिशांमध्येयावतीभूस्ता १२ ब्राह्मणएवार्हतिमन्यमानः २
अथश्रीरामः तत्तदासौमंगलमाभरणादिकंतावन्मात्रमवशेषितेयस्यास्तज्ञातिविक्तेहिरण्या

प्रेम्णानुवृत्त्याशीलेनप्रश्रयावनतासती धियाह्रियाचभावज्ञाभर्तुःसीताहरन्मनः ५५
इतिश्रीभागवतेनवमेरामानुचरितेदशमोध्यायः १० शुकउ० भगवानात्मनात्मानं
रामउत्तमकल्पकैः सर्वदेवमयंदेवमीजेथाचार्यवान्मखैः होत्रेददाद्दिशंप्राचींब्रह्मणे
दक्षिणांप्रभुः अध्वर्यवेप्रतीचींवाउदीचींसामगायसः २ आचार्यायददौशेषांयावती
भूस्तदंतरा मन्यमानइदंकृत्स्नंब्राह्मणोर्हतिनिःस्पृहः ३ इत्ययंतदलंकारवासोभ्या
मवशेषितः तथाराज्ञ्यपिवैदेहीसौमंगल्यावशेषिता ४ तेतुब्रह्मण्यदेवस्यवात्सल्यं
वीक्ष्यसंस्तुतं प्रीताःक्लिन्नधियस्तस्मैप्रत्यर्प्येदंबभाषिरे ५ ब्राह्मणाऊचुः अप्रत्तंनस्त्व
याकिंनुभगवान्भुवनेश्वर यन्नोंतर्हृदयंविश्यतमोहंसिस्वरोचिषा ६ नमोब्रह्मण्य
देवायरामायाकुंठमेधसे उत्तमश्लोकधुर्यायन्यस्तदंडार्पितांघ्रये ७ कदाचिल्लोकजि
ज्ञासुर्गूढोरात्र्यामलक्षितः चरन्वाचोशृणोद्रामोभार्यामुद्दिश्यकस्यचित् ८ नाहंबिभर्मि
त्वांदुष्टामसतींपरवेश्मगां स्त्रैणोहिबिभृयात्सीतांरामोनाहंभजेपुनः इतिलोकाद्बहु

दिसर्वंदत्तवानित्यर्थः ५ ६ अप्रत्तंप्रदत्तंकिंसर्वंदत्तमित्यर्थः विश्यप्रविश्य ७ न्यस्तदंडैर्मुनिभिर
र्पितौ... तमसौ... यस्य... भार्याम्... ९ अंसविदः अज्ञातप्रावेगसावाल्मी
कि...

47

श्री॰
भाग॰
नटी॰
५५

अंतर्वत्नीगर्भिणीक्रियाजातकर्माद्या ११ ईश्वरोपिशुचोरोद्धुंनाशक्नोत् नचातिचित्रमेत त्सर्वत्रत्रासमावहतीति तथाविभक्तेर्लुगार्षः पाठांतरेत्व दित्यादि १७ स्त्रीपुंसोःप्रसंगःआसक्तिः

अंतर्वत्न्यागतेकालेयमौसासुषुवेसुतौ कुशोलवइतिख्यातौतयोश्चक्रेक्रियामुनिः ११
अंगदश्चित्रकेतुश्चलक्ष्मणस्यात्मजौस्मृतौ तक्षःपुष्कलइत्यास्तांभरतस्यमहीपते १२
गंधर्वान्कोटिशोजघ्नेभरतोविजयेदिशां तदीयंधनमानीयसर्वंराज्ञेन्यवेदयत् शत्रुघ्नश्चमधोःपुत्रंलवणंनामराक्षसं १३
हत्वामधुवनेचक्रेमथुरांनामवैपुरीं १४ मुनौनिक्षिप्यतनयौसीताभर्त्राविवासिता
ध्यायंतीरामचरणौविवरंप्रविवेशह १५ तच्छ्रुत्वाभगवान्रामोरुंधन्नपिधियाशु चः स्मरंस्तस्यागुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः स्त्रीपुंप्रसंगएतादृक्सर्वत्रत्रास
मावहः अपीश्वराणांकिमुतग्राम्यस्यगृहचेतसः १७ ततऊर्ध्वंब्रह्मचर्यंधारयन्नजुहोत्प्रभुः त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितं १८ स्मरतांहृदिविन्यस्य
विद्धंदंडककंटकैः स्वपादपल्लवंरामआत्मज्योतिरगात्ततः १९

ग्राम्यस्यकिमुतेतिप्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत् १८ १९ आत्मज्योतिर्निजंधाम १९

५५

जलधिबंधनं अस्त्रपूगैश्च रक्षसां वध इतिदं कविभिराश्चर्यमिव वर्णितमपि यशः स्तुतिर्नभ
वति नत्र हेतुः अधिकसाम्याभ्यां विमुक्तं धाम प्रभावो यस्य तस्य किंपयः सहायाः अतः सुग्री
वाद्यपेक्षयाणां यथा लीलामात्रं तथैवेदमपि उक्तं चैतदित्याह सुराणां याञ्चयात्ता स्वीकृता
लीलया तनुर्येन तस्य २१ एवं विधलीलाप्रयोजनं दर्शयन् शरणमेति यस्य यशः नृपाणां
युधिष्ठिरादीनां सदस्सु ऋषयो मार्कंडेयादयो गायंति दिगिभेंद्राणां पट्टवदाभरणभूतं तम्

नेदं यशो रघुपतेः सुरयाञ्चयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः रक्षोवधो जल
धिबंधनमस्त्रपूगैः किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः २१ यस्यामलं नृपसदस्सु यशो
धुनापि गायंत्यघघ्नमृषयो दिगिभेंद्रपट्टं तं नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबु
जं रघुपतिं शरणं प्रपद्ये २२ यैः संस्पृष्टोभिदृष्टो वा संविष्टोनुगतोपि वा कोसलास्तेय
युः स्थानं यत्र गच्छंति योगिनः २३ पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन् आनृशंस्यप
रो राजन्कर्मबंधैर्विमुच्यते २४ राजोवाच कथं स भगवान्रामो भ्रातॄन्वा स्वयमात्मनः तस्मि
न्वा तेन्ववर्तंत प्रजाः पौ

र्थं तं आमृमित्यर्थः नाकपालाः देवाः वसुपालाश्च वसुधापालाः तेषां
किरीटैर्जुष्टपादांबुजं यस्य तं रघुपतिं प्रकांतरे तं तस्य रघुपतेः जुष्टपादांबुजं प्रपद्ये इत्यर्थः २२
स रामः संविष्टः उपवेशितः अनुगतो वा यैः ते कोसलदेशवासिनः सर्वेपि यत्र योगिनो गच्छंति
तत्स्थानं ययुः २३ आनृशंस्यपरः उपशमनिष्ठः सन् २४ स रामः स्वयं कथमवर्ततेति भ्रातॄन्वा
प्रति कथमवर्तत कथंभूतान् आत्मांशभूतान् तस्मिन्नीश्वरे ते भ्रातरादयः प्रजाश्चानेन कथमन

तथा श्रीरामस्य भ्रात्रादिषु प्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति अनेनैव भ्रातॄणामपि तदाज्ञानुसारित
योक्तेति कृत्वा अथ सिंहासनस्वीकारानंतरं पुरीं वर्णयति षड्भिः गंधोदकैर्मदवर्षिभिश्च आसि
क्तामार्गा यस्यां तत्तां मत्तामिव स्वमनुरक्तां वेति वितर्केण पाठांतरे वा सितरां कामोन्मत्तां कामिनीम
षं २२ २३ पौराणां तत्स्मिन्वृत्तिमाह तमुपेयुरिति वाराहरूपेण त्वयोद्धृतामिमां पृथ्वीं पा

बादरायणिरुः अथादिशद्दिग्विजये भ्रातॄन् त्रिभुवनेश्वरः आत्मानं दर्शयन्स्वानां पुरी
मैक्षत सानुगः २४ आसिक्तमार्गां गंधोदैः करिणां मदशीकरैः स्वामिनं प्राप्तमालोक्य
मत्तां वा सुतरामिव २५ प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु विन्यस्तहेमकलशैः
पताकाभिश्च मंडितां २६ पूगैः सवृंतैरंभाभिः पट्टिकाभिः सुवाससां आदर्शैरंशुकैः स्र
ग्भिः कृतकौतुकतोरणां २७ तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अर्हणपाणयः आशिषो युयु
जुर्देव पाहीमां प्राक् त्वयोद्धृतां २८ ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः
स्त्रियो नराः आरुह्य हर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन् २९ अथ
प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदं ३०

दीति प्रजानां तस्मिन्वृत्तिमाह ततः प्रजा इति २९ स्वयं कथं समवर्तत तत्प्रसंगेन गृहमाह अथेति
यावत्समाप्ति स्वगृहं प्रविष्टः सन् तस्मिन् रेमे इति पंचमेनान्वयः गृहं वर्णयति सार्द्धै
स्त्रिभिः अनंता ये अखिला रत्नादीनां कोशाः तैराढ्यं अनर्घ्यं उरवः परिच्छदा यस्मिन् ३०

ततउपदेशभेदेनयेपंचषष्ठ्यादिसंख्याः दिवृत्कृषातेत्रयस्ततंमोदंशामाः ९ तस्ययुधाजितः शिनिर
मित्रश्च ११ सात्यकिः सत्यकस्यपुत्रोयुयुधानः तस्यकुणिः ततः कुणेः युगंधरः अनमित्रस्यैवापरः ९
अक्रूरः प्रसूतोयेषामिमानद्गुणस्यविज्ञानोवहुव्रीहि ९ यतोऽक्रूरातिविख्यातद्वादश अक्रूरसहि।

एकस्यामात्मजाः पत्यामप्यसंख्यावत्रयः स्मृतः शानजिच्च सहस्रजिदयुताजिदितिप्रभो ८ व
भ्रुर्देवावृधस्ततस्तयोश्लोकोपवर्तनम् यथैवश्रुणुमोदूरात्संपश्यामस्तथांतिकान् ९ वा
भ्रुः श्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधः समः पुरुषाः पंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिवाष्टच ९ येऽम
तत्वमनुप्रामावभ्रुर्देवावृधादपि महाभोजोपिधर्मात्माभोजायस्यसंततवये ११ वृष्णेः सु।
मित्राभवद्युधाजिच्चपरंतप शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिघ्नोऽभूदनमित्रतः १२ सत्राजि।
तः प्रसेनश्चनिघ्नस्याथासतः सतो अनमित्रसुतोयोमः शिनिस्तस्यचसत्यकः १३ युयुधा
नः सात्यकिर्वैजस्तस्यकुणिस्ततः युगंधरोऽनमित्रस्यवृष्णिः पुत्रोपरस्ततः श्वफल्कश्चि
त्ररथश्चैवगांदिन्यांतश्वफल्कतः अक्रूरप्रसुताआसन्पुत्राद्वादशविश्रुतः ९ आसंगः
सारमेयश्चमृदुरोमृदविदिगिरिः धर्मवृद्धः सुकर्माचक्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः १० शत्रुघ्नोगंध
मादश्चप्रतिवाहश्चद्वादश तेषांस्वसाचवराख्याहाचक्रूरसुतावपि ९ देववानुपदे
पदेवश्चतयोविचित्ररथात्मजाः पृथुर्विदूरथाद्याश्चवहवोवृष्णिनंदनाः १८॥

तानेवयोदशादर्शयति आसंगइति ९ पृथुरेकः विदूरथाद्याश्चमेचवहवः ९ पृथुधानाद्या
अतिपाव मायशाद्वेनविदूरथोपुत्रः (तस्यपुत्रोविदूरथादासीदितिवद्रमाणानिविशोपपत्ति ९

अक्रूरादयस्तावेंधकसुता इति तेषं ख्यापयितुमाह कुकुरभजमानशुचिकंबलबर्हिषा।
ख्यास्तथा अंधकस्य पुत्रा इति अनेनांधकः अंधकान् दुंदुभिरित्यपि तद्वचनादेवकस्तेय २० धृतदेवा

कुकुरो भजमानश्च शुचिः कंबलबर्हिषः कुकुरस्य सुतो वह्निर्विलोमा तनयस्ततः १८
कपोतरोमा तस्यानुः सखा यस्य च तुंबुरुः अंधकाद्दुंदुभिस्तस्मादविद्योतः पुनर्वसुः १९
तस्याहुकश्चाहुकी च कन्या चैवाहुकात्मजौ देवकश्चोग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः २०
देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्द्धनः तेषां स्वसारः सप्तासन्धृतदेवादयो नृप २१ शांति
देवोपदेवा च श्रीदेवा देवरक्षिता सहदेवा देवकी च वसुदेव उवाह ताः २२ कंसः
सुनामा न्यग्रोधः कंकः शंकुः सुहूस्तथा राष्ट्रपालोथ सृष्टिश्च तुष्टिमानौग्रसेना
यः २३ कंसा कंसवती कंका शूरभू राष्ट्रपालिका उग्रसेनदुहितरो वसुदेवा
नुजस्त्रियः २४ ॥

आदिर्यासां शांतिदेवा दीनां स्वसारोनाः सप्त २२ औग्रसेनयः उग्रसे
नस्य सुताः २३ वसुदेवस्य ये अनुजा देवभागादयस्तेषां स्त्रियो भार्याः अंधकस्य सुतानां।
चतुर्णां प्रथमस्य कुकुरस्य वंश उक्तः २४ ॥

तस्यान्वयीनिर्मीणिनामामाहजन्मनाश्रुत्साधारणेन जनकः यद्वा स्वदेहद्वाराजननकत्वात्सनि
मिर्जनकोभूद्विमेथ्यः मिथिलायेननिर्मितेत्यनेनवुमत्यन्तरमर्थोऽङक्तं १४ सप्टत स्वप्टनितस्य

तस्माउदावसुस्तस्यपुत्रोभून्नंदिवर्द्धनः ततः सुकेतुस्तस्यापिदेवरातोमहीपते १४
तस्माद्बृहद्रथस्तस्यमहावीर्यःसुधृत्पिता सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोथमरुस्ततः १५
मरोःप्रतीपकस्तस्माजातःकृतरथोयतः देवमीढस्तस्यसुतोविश्रुतोथमहाधृतिः
१६ कृतिरातस्ततस्तस्माजातःकृतरथोयतः स्वर्णरोमासुतस्तस्यहस्वरोमाविजायत
१७ ततःसिरध्वजोजातेयज्ञार्थेकर्षतोमही सीतासीराग्रतोजातातस्मात्सीरध्वजः
स्मृतः कुशध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृप धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितध्व
जौ १९ कृतध्वजात्केशिध्वजःखांडिक्यस्तुमितध्वजात् कृतध्वजसुतोराजन्नात्मविद्यावि
शारदः २० खांडिक्यःकर्मतत्वज्ञोभीतःकेशिध्वजाद्रुतः भानुमांस्तस्यपुत्रोभूच्छतद्युम्न
स्तुतत्सुतः २१ शुचिस्तुतनयस्तस्मात्सनद्वाजस्सुतोभवत् ऊर्ध्वकेतुःसनद्वाजादजोथपु
रुजित्सुतः २२ अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रुतायुस्तत्सुपार्श्वकः ततश्चित्ररथोयस्यक्षेमाधिर्मि
थिलाधिपः २३ तस्मात्समरथस्तस्यसुतःसत्यरथस्ततः आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तो
ग्निसंभवः वस्वनंतोथतत्पुत्रोयुयुधानस्सुभाषणः श्रुतस्ततोजयस्तस्माद्विजयोस्मा
(दृतःसुतः २५

पिता ११ १९ तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् २१ ततस्मात्सुपार्श्वकः २२
अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूताः युयुधानात्सुभाषणः २४ २५

53

श्री॰
भाग॰
नटी॰
९८

३.४ भार्गवस्यच्यवनस्याःभद्रमयस्यायःस्मयेयंममकन्यास्तंतवंतयेस्वच्यमानेकतिवर्षाणि।
विवाहःकृतोनवेस्मादिवाकौसलदभिप्रायंज्ञात्वातस्मैतांडदितरंप्रादात्‌ देईस्वरीसर्वेयोगा।

सासावित्रीभिःपरिवृताविविनेतेषांद्विणान्तेने वल्मीकरंध्रेददर्शखद्योतेइवज्योतिषां ३
तेदैववचोदिताबालाज्योतिषीकंटकेनवे अविध्यन्मुग्धभावेनसुस्रावासृक्ततोबहु ४
सकृन्मूत्रनिरोधोभूत्सैनिकानांचतत्क्षणात्‌ राजर्षिस्तमुपालक्ष्यपुरुषान्विस्मितो
भवेत्‌ ५ अप्यभद्रंनयुष्माभिर्भार्गवस्यविचेष्टितं व्यक्तंकेनापितस्तस्यकृतमाश्रमद
षणं ६ सुकन्याप्राहपितरंभीताकिंचित्कृतंमया द्वेज्योतिषीअजानंत्यानिर्भिन्नेकंट
केनवै ७ दुहितुस्तद्वचःश्रुत्वाशर्यातिर्जातसाध्वसः मुनिंप्रसादयामासवल्मीकांत
र्हितंशनैः ८ तदभिप्रायमाज्ञायप्रादाद्दुहितरंमुने कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामंत्र्यपुरंप्राया
त्समाहितः ९ सुकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनं प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रम
त्तानुवृत्तिभिः १० कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ तौपूजयित्वाप्रोवा
चवयोमेदत्तमीश्वरौ ११॥

वांमस्यवस्त्वारणपदत्तसंपादयंत १०॥

सहदेवजः देवजेनसहितः २४ २५ पाठांतरेनामाम्पतमातंग्रर्यल्लसप्तवावैशालभूपालाः वि।
शालस्यान्वयेजातः २६ इतिश्रीभावार्थेनवमस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ तृतीयेमनुपुत्रस्यशर्यातेः
कीर्त्यते‌ऽन्वयः यत्रसौकन्यमाख्यानंदैवतंचमहाद्भुतं १ ब्रह्मिष्ठः वेदार्थंततनतः तदेवाहयो।

देमवंद्रः स्वतत्तसस्श्मात्तलसबात्मजः तत्पुत्रात्तंयमादासीत्कृशाश्वःसह
देवजः २४ कृशाश्वात्सोमदत्तोभूद्योश्वमेधैरिडस्पतिं २५ः पुरुषमायाप्यगति
योगेश्वराश्रितः २५ सौमदत्तिस्तुसुमतिस्तत्सुतोजनमेजयः एतेवैशाल
भूपालास्तृणविंदोर्यशोधराः २६ इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेद्विती
योध्यायः २ श्रीशुकउ० शार्यातिर्मानवोराजाब्रह्मिष्ठःसबभूवह योवाअ
गिरसांसत्रेद्वितीयमहरूचिवान् १ सुकन्यानामत
स्यासीत्कन्याकमललोचना तयासार्द्धंव
नगतोह्यगमच्च्यवनाश्रमम्
२

वाऽतिद्वितीयमहः द्वितीये‌ऽह्नि क्रियमाणंकर्मऊचिवान् उवाचतस्सर्वंसोऽज्ञानर्वद्दिरानर्म
इत्यादिनावक्ष्याति १ प्रदोतावत्तत्कमाप्तेनानमादहकन्यानामन्यादिना २

२° अमाद्यदह्यच्छत २९ ३° ततः यस्यांतृणबिंदोः पुत्राश्चभवन् ३१ ३२ तानेवाह विशालइति

मरुत्तस्ययथायज्ञोननयामोस्तिकश्चन सर्वंहिरण्मयंत्वासीद्यत्किंचास्यशोभनं २८
अमाद्यदिंद्रोसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः मरुतःपरिवेष्टारोविश्वेदेवाःसभासदः २९
मरुत्तस्यदमःपुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः सुधृतिस्तत्सुतोजज्ञेसौधृतेयोनरःसुतः ३०
तत्सुतःकेवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्ततः बुधस्तस्याभवद्यस्यतृणबिंदुर्महीपतिः ३१
तंभेजेलंबुषादेवीभजनीयगुणालयं वराप्सरायतःपुत्राःकन्याचेलविलाभवत् ३१
तस्यामुत्पादयामासविश्रवाधनदंसुतं आदायविद्यांपरमामृषिर्योगेश्वरःपि
तुः ३२ विशालःशून्यबंधुश्चधूम्रकेतुश्चतत्सुताः विशालोवंशकृद्राजावैशालीं
निर्ममेपुरीं ३३ ॥

५७

तस्यतृणबिंदोःसुताः ३३ ॥

अग्निवेश्यप्रवक्तानीन इति जातूकर्ण्य इति व्याख्यातः दिष्टस्य पुत्रो नाभागो वक्ष्यमाणान्नाभा
गादन्य इति अंतिमपुदास्यार्थमत्र वादमात्रं २३ २४ अंगिरसः सुतो महायोगि संवर्तो यमयाज

नाभागो दिष्टपुत्रोन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः भलन्दनः सुत
स्तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनात् वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतं
प्रमतिं विदुः खनित्रः प्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोथ विविंशतिः
विविंशतिः सुतो रंभः खनिनेत्रोस्य धार्मिकः करंधमो मा
हाराज तस्यासीदात्मजो नृप: २५ तस्यावी
क्षित्सुतो यस्य मरुतश्चक्रवर्त्यभूत्
संवर्तोयाजयद्यं वै महायो
गी अंगिराः सुतः
२६

58

यत्समंततः अस्य [illegible]तपात्रादिकमस्ति तं च सर्वं हिरण्मयं शोभनमासीत् २६ ॥